

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

Evidenčné číslo: 101006/I/2020/36097107980203524

MILTON FRIEDMAN - JEHO PRÍNOS PRE DAŇOVÚ
TEÓRIU A PRAX

Diplomová práca

2020

Miriama Kuráňová Bc.

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

MILTON FRIEDMAN - JEHO PRÍNOS PRE DAŇOVÚ
TEÓRIU A PRAX

Diplomová práca

Študijný program: Daňovníctvo a daňové poradenstvo

Študijný odbor: Ekonómia a manažment

Školiace pracovisko: Katedra financií

Vedúci záverečnej práce: doc. Ing. Alena Zubaľová, PhD.

Bratislava 2020

Miriama Kuráňová Bc.

Pod'akovanie

Moje vrúčne pod'akovanie patrí vedúcej záverečnej práce doc. Ing. Alene Zubalovej, PhD. za jej odbornú pomoc, rady a usmernenia. Za podporu taktiež ďakujem svojej rodine a priateľom.

Abstrakt

KURÁŇOVÁ, Miriama : *Milton Friedman - jeho prínos pre daňovú teóriu a prax.* – Ekonomická univerzita v Bratislave. Národohospodárska fakulta; Katedra financií.- Vedúci záverečnej práce: doc. Ing. Alena Zubaľová, PhD. - Bratislava : NHF EU, 2020, 69 s.

Cieľom diplomovej práce bolo analyzovať teoretický a praktický prínos Milтона Friedmana pre daňový systém a ďalšie systémy, ktoré sú s daňovou oblasťou úzko prepojené, v tomto prípade systém sociálneho zabezpečenia a školský systém. Práca je členená do troch hlavných kapitol. Pre zvýšenú prehľadnosť obsahuje deväť grafov, dve schémy a jeden obrázok. Prvá kapitola je venovaná všeobecnému prehľadu bibliografických faktov Milтона Friedmana a jeho najvplyvnejším ekonomickým prínosom. Druhá kapitola definuje ciele práce z hľadiska ich nadradenosti, opisuje postup práce a využité vedecké metódy spracovania informácií. Posledná kapitola reprezentuje výsledky práce spolu s diskusiou. Teoreticky vymedzuje odporúčania Milтона Friedmana pre skúmané systémy a na vzorke vybraných krajín poukazuje na ich praktické využitie. Výsledkom riešenej problematiky sú konkrétne navrhované koncepcie Milтона Friedmana pre daný systém, konkrétne rovná daň ako forma zdaňovania príjmov, negatívna dôchodková daň ako reforma pre sociálny systém a kupónový systém vrátenia odvedenej dane pre podporu súkromného a verejného školstva.

Kľúčové slová:

liberalizmus, rovnosť, daňový systém, sociálne zabezpečenia, školstvo

Abstract

KURÁŇOVÁ, Miriama : *Milton Friedman and his contribution to tax theory and practice.*– University of Economics in Bratislava. Faculty of National Economy ; Department of finance. – Advisor : doc. Ing. Alena Zubaľová, PhD. - Bratislava : NHF EU, 2020, 69 p.

The aim of the work is to analyze theoretical and practical contribution of Milton Friedman to the tax system and other systems that are closely linked to the tax area, in this case the social security system and the educational system. The work is divided into three main chapters, for better clarity it contains nine graphs, two diagrams and one picture. The first chapter is dedicated to a general overview of Milton Friedman's bibliographic facts and his most influential economic contributions. The second chapter defines the objectives of the work in terms of their superiority, describes the process of work and the methods used to process information. The last chapter represents the results of the work together with the discussion. Theoretically, it defines Milton Friedman's recommendations for the systems studied and points to their practical application in a sample of selected countries. The solution for defined problems are specifically proposed concepts of Milton Friedman for the systems, namely the flat tax as a form of income taxation, negative income tax as a reform for the social security system and a coupon system like a tax refund for private and public education support.

Keywords:

liberalism, equality, tax system, social security, education

Obsah

Úvod	8
1 Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí.....	10
1.1 Liberalizmus, filozofia ekonomickej slobody.....	10
1.2 Bibliografia Milтона Friedmana.....	13
1.2.1 Milton Friedman – chicagská škola ekonómie	18
1.3 Prínos Milтона Friedmana do ekonomickej teórie	19
1.4 Najznámejšie liberálne knižné diela Milтона Friedmana.....	25
1.4.1 Kapitalizmus a sloboda.....	25
1.4.2 Sloboda voľby.....	26
2 Cieľ a metodika práce	29
3 Prínos Friedmanových myšlienok realizovaných v praxi	32
3.1 Prínos myšlienok M. Friedmana v daňovej oblasti.....	33
3.1.1 Estónska daňová reforma nasledujúca učenie Milтона Friedmana.....	35
3.1.2 Progresívne zdanenie vs. proporcionálna rovná daň na Slovensku pri dani z príjmov	38
3.2 Prínos myšlienok Milтона Friedmana v sociálnej politike	42
3.2.1 Nefunkčnosť štátu blahobytu z pohľadu Milтона Friedmana.....	45
3.2.2 Negatívna dôchodková daň Milтона Friedmana	47
3.2.3 Forma negatívnej dane vo svete a na Slovensku	50
3.3 Prínos myšlienok Milтона Friedmana v oblasti školstva	54
3.3.1 Financovanie verejných a súkromných škôl na Slovensku a vo svete	57
Záver	60
Zoznam použitej literatúry	64

Úvod

O prínos do histórie ekonomických teórií sa zaslúžilo mnoho ekonómov. Medzi najvplyvnejších v druhej polovici 20. storočia môžeme zaradiť aj Milтона Friedmana. Ekonomická komunita ho pokladá za duchovného dediča Adama Smitha, o čo sa pričínili rozvojom súčasného ekonomického liberalizmu. Zaslúžil sa o priekopnícke príspevky vo viacerých oblastiach ekonomickej vedy, ktoré boli výsledkom jeho celoživotnej výskumnej činnosti. V značnej miere sa mu podarilo uskutočniť posun intelektuálnej klímy a svojimi ekonomickými doktrínami zlepšil podmienky mnohých hospodárskych politík vo svete. Pripomenúť si slávu Milтона Friedmana a ekonomické poznatky, ktoré po sebe zanechal boli hlavným motívom a dôvodom výberu témy.

V diplomovej práci sa venujeme informáciám o osobnom živote, kariére a ekonomických prínosoch práve Milтона Friedmana ako tvorca jedinečných ekonomických koncepcií týkajúcich sa konkrétnych verejných politík a ako obhajcu kontroverzného návratu k liberálnemu smeru. Zameriavame sa na jeho prínosy do daňovej teórie a praxe, ale aj oblastí s daňovou problematikou a verejnými financiami úzko súvisiacimi, ako sú sociálne zabezpečenie a školský systém, nakoľko prínosy v týchto sférach považujeme za rovnako dôležité. Friedman ako predstaviteľ liberálneho smeru, veril v prosperitu štátu iba za podmienok nízkej vládnej angažovanosti. Vyššie spomínané oblasti boli predmetom jeho skúmaní, pretože v nich videl efektívne riešenia, ktoré by znížili vplyv byrokracie a viedli by k poklesu štátnych intervencií. Otázky verejnej politiky sa stali tiež podnetom k vydaniu knižného diela *Sloboda voľby*, ktorá bola hlavným zdrojom čerpania informácií tejto diplomovej práce. Táto kniha, vydaná v spolupráci s jeho manželkou Rose Friedman, si získala veľkú priazeň medzi širokou verejnosťou a stala sa napredávanejšou knihou v Spojených štátoch amerických v čase jej publikovania. Kľúčom jej úspechu bol nielen jednoduchý jazyk, akým bola napísaná, ale aj rôznorodosť tém, ktoré boli v nej boli obsiahnuté a dotýkali sa každodenného ľudského života. Friedman v nej rozobral základné princípy fungovania trhu, dôvody zlyhania centrálne plánovaných ekonomík aj úlohu vlády v hospodárskej politike.

Obsahová stránka diplomovej práce má tri kapitoly. Prvá kapitola je venovaná osobnosti Milтона Friedmana. Pre zaujatie všeobecného prehľadu o vývoji liberalizmu a pre pochopenie základných liberálnych princípov, stručne opisujeme historické gro tohto ekonomického smeru, v ktorom mal aj Friedman svoje zastúpenie. V chronologickej postupnosti ďalej mapujeme osobný život ekonóma a vyzdvihujeme jeho najdôležitejšie

životné udalosti a pracovné skúsenosti. Vedeckému a štatistickému výskumu sa ekonomický veľikán venoval po celý život, práve prostredníctvom neho nadobúdala dostatočné poznanie a prax, ktoré využíval v prospech svojich teoretických koncepcií, na ktoré chceme upriamiť čitateľovu pozornosť. V kapitole ďalej opisujeme jeho najvplyvnejšie poznatky, ktorými prispel aj k peňažnej teórii či makroekonómii a stručne charakterizujeme aj najznámejšie knižné diela venované riešenej problematike.

V druhej kapitole sa zameriavame na ciele a metodiku práce. Sú v nej vymedzené parciálne ciele nevyhnutné pre dosiahnutie hlavného cieľa práce, ktorým je analýza teoretických a praktických prínosov Friedmana pre daňovú, sociálnu a školskú oblasť. Vzhľadom na stanovené ciele, objekt skúmania a obsahovú stránku tiež charakterizujeme postup práce a použité vedecké metódy spracovania údajov.

Záverečná kapitola reprezentuje výsledky diplomovej práce a diskusiu. Prináša prehľad o Friedmanových návrhoch, ktoré odporúča v oblasti zdaňovania, sociálnej politiky a školského systému. Jeho myšlienkami sa inšpirovali aj politické authority, ktoré prvky jeho teoretických koncepcií presadili v národných systémoch.

1 Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí

Osobnosť Milтона Friedmana sa v spojitosti s ekonomickou vedou popularizovala hlavne v druhej polovici 20. storočia. Aj napriek chudobným pomerom z akých pochádzal, sa vlastným úsilím a zaoberanosťou k vede dostal do postavenia najvýznamnejšej osobnosti v oblasti ekonómie v Spojených štátoch amerických. Od jeho narodenia uplynulo viac ako storočie, avšak jeho kultovú postavu si akademické kruhy pripomínajú dodnes. Jeho presvedčenie a diela sú predmetom veľkej kritiky, ale aj uznania. Či už sa radíme k jeho obhajcom, alebo na druhej strane jeho prístupy neprijímame, jeho značný vplyv na ekonomické a liberálne myslenie nemožno poprieť ani zanedbať. V nasledujúcich podkapitolách prinášame prehľad bibliografie a najvýznamnejších ekonomických prínosov Milтона Friedmana.

1.1 Liberalizmus, filozofia ekonomickej slobody

Súčasný stav moderného liberalizmu predstavuje základnú spoločenskú a ekonomickú štruktúru. Prepája občiansku slobodu, sociálnu spravodlivosť a princípy zmiešanej ekonomiky. Sloboda jednotlivca sa dnes už považuje za samozrejмый pilier moderného sveta. Liberalistické hnutia zažívajú najväčšiu explóziu a vývoj liberálnych myšlienok má oveľa širší dosah, ktorý sa odzrkadľuje v mnohých spoločenských odboroch. Liberálne štáty patria k technologicky najviac vyspelým a dynamickým. Charakterizuje ich tvorivosť, dobročinnosť, vysoká životná úroveň obyvateľstva a nepriateľstvo k centrálnej vláde. Cesta k „dnešným myšlienkam súčasného liberalizmu“ bola pomerne dlhá a svojimi myšlienkami po nej kráča aj Milton Friedman.

Sloboda a moc. Tieto dva filozoficky a zároveň politicky vnímané pojmy v určitom slova zmysle vyjadrovali vždy opozitný spôsob ľudskej existencie. Buď išlo o možnosť slobodného bytia a rozhodovania sa vyznačovaného rešpektovaním ľudských práv a slobôd, alebo o opačný spôsob, sprevádzaný donucovacími a diktátorskými nástrojmi, v niektorých prípadoch držby moci aj násilím. Politická filozofia neobmedzenej moci naprieč vekmi existovala v mnohých podobách. Príkladom môže byť césarizmus, krutovládny despotizmus, tyrania, kráľovský absolutizmus ale aj socializmus, či komunizmus. Základné myšlienky slobody boli rozvíjané už pred našim letopočtom, v Starovekom Grécku a Izraeli. Predhistória liberalizmu pochádzala zo slobodného života židovských obyvateľov, ktorá v skorých počiatkoch mala podobu vzájomného spolunažívania bez autorít, iba na bázi s bohom. Nasledujúce historické formy vlád a štátnych zriadení prezentovali myšlienky, v ktorých sloboda človeka nemala svoje

zastúpenie. Aj napriek tomu, že princíp slobodného bytia a rozhodovania sa bol po stáročia utláčaný, liberalistické myšlienky v izolovanej forme pretrvávali a rozvíjali sa. Jedným z prvých prejavov presadzovania liberalistických ideí, ktoré vyústili do vzniku moderného liberálneho štátu bola anglická revolúcia. Tá v roku 1688 ústavne obmedzila absolutistickú moc panovníka a významným krokom prispela k uplatňovaniu základných občianskych a ľudských práv. Významným liberálnym vládny dokumentom sa stala Deklarácia nezávislosti v roku 1776 v Spojených štátoch amerických, ktorá odôvodňovala nezávislosť novej republiky a americkým občanom deklarovala rovnocennosť a neodňateľné práva : „*Všetci ľudia sú stvoreni jako rovnocenni, sú obdareni určitými neodcudziteľnými právami od ich stvoritele, mezi které patří život, sloboda a snaha o štěstí.*“¹ Práve americká revolúcia a republikanizmus zohral dôležitú úlohu pri rozvoji liberalizmu na európskom kontinente.² Úpadok francúzskej monarchie bol výsledkom ďalšej revolúcie inšpirovanej liberalistickými a radikálnymi myšlienkami nesúcej sa mottom : sloboda, rovnosť a bratstvo. Po zvrhnutí absolutistických vlád v 19. storočí sa začala filozofia liberalizmu ďalej šíriť, etablovali liberalistické a demokratické vlády a stávali sa oponentom a idealistickou výzvou pre vtedajšie uplatňované totalitné režimy.³ Tieto opačné póly a konflikt medzi nimi, bol tým, čo určovalo smer moderného sveta.

Liberalizmus ako istý svetonázor na báze rovnosti a slobody môže byť vysvetlený z viacerých hľadísk, či už sú to politické, etické alebo ekonomické aspekty. Na účely tejto práce sa zameriavame na liberalizmus ako na filozofiu ekonomickej slobody. Úlohou novovzniknutých vládnych mocí v 19. storočí intelektuálne ovplyvnilo mnoho liberálnych ekonómov, vo veľkej miere aj učenie Adama Smitha, považovaného za otca modernej ekonómie a otca liberalizmu. Jeho dielo Bohatstvo národov z obdobia roku 1776 je dodnes živé a považované za základ ekonomickej teórie. Bolo inšpiráciou pre mnohých ekonomických teoretikov, ale aj praktikov, medzi nimi aj Thomas Jefferson, spoluautor Deklarácie nezávislosti Spojených štátov amerických, či monetarista Milton Friedman.⁴ Smithova koncepcia prirodzenej slobody človeka stála na nasledovnej myšlienke : „*Každý člověk, pokud neporuší zákon spravedlivosti, je dokonale slobodný, aby mohl sledovat svoj vlastný zájem svojou vlastnou cestou, a privést tak jeho přemysel a kapitál ku*

¹Úryvok z Deklarácie nezávislosti zo dňa 04.07.1776

²SPIELVOGEL, J. *Western Civilization Since 1300*. 8.ed. The Pennsylvania State University : Cengage Learning, 2015. **p.557**. ISBN 1305272293.

³KALKMAN, M. *New Liberalism*. Canada : Granville Island, 2011. 164 p. ISBN 978-1-926991-04-7.

⁴Libertarianism. Adam Smith [online].[cit.2020-02-10]. Dostupné na: <https://www.libertarianism.org/people/adam-smith>

konkurencii s každým iným človekom. “⁵ Klasický ekonóm tvrdil, že každý človek podporuje verejný záujem, aj keď to nie je v jeho úmysle, a to tým spôsobom, že sleduje vlastný zisk a vedie ho neviditeľná ruka trhu.⁶ Bol tiež zástancom slobodného zahraničného obchodu, lebo iba tak sa dosiahnu ideálne podmienky pre jeho rozvoj. Smithovo ekonomické presvedčenie popularizovalo výraz laissez-faire a bolo jedným z prvých, ktoré zdôrazňovalo potrebu slobodne fungujúcej ekonomiky bez štátnych zásahov.

Nárast vládnej moci a jej angažovanosť v hospodárskej politike sa prejavili v čase prvej svetovej vojny, kedy liberalistické hnutie šlo výrazne do úzadia. Toto obdobie bolo sprevádzané množstvom štátnych zásahov, ktoré sa odrazili vo vysokom daňovom zaťažení, cenzúre a mnohých ďalších obmedzeniach a zákazoch. Éra liberalizmu a slobody tak vo vojnovom období bola značne potlačená. „*Zdanlivý úspech vlády pri ukončení depresie a víťazstve v druhej svetovej vojne mali za následok rozšírenie názoru, že vláda môže vyriešiť každý problém.*“⁷ Obhajcovia liberálnych myšlienok, ktorí naďalej ostávali aktívny aj v čiernych časoch liberalizmu, boli predstavitelia rakúskej školy – najvýznamnejší z nich Ludwig von Mises a jeho žiak Friedrich Hayek. Boli kritikmi socializmu a centrálne plánovaných ekonomík, štátne zásahy považovali za príčinu problémov trhovej ekonomiky. Obohatili ekonomickú teóriu o poznatky v oblasti monetárnej politiky a zaviedli tiež pojem radikálny subjektivismus, ktorý zadefinoval vplyv rozhodnutí jednotlivcov na ekonomické procesy. Friedrich Hayek ďalej v tomto smere vyzdvihoval aj významnosť slobodného podnikania, ktoré obhajoval tým, že slúži nielen okoliu, ale umožňuje dosahovať aj vlastný cieľ. V povojnovom období sa rozvíjala nová makroekonomická teória, ktorá spochybnila samoregulačný proces trhovej ekonomiky a pozitívne odôvodňovala význam vládnych intervencií. Zakladateľom tejto teórie bol anglický ekonóm John Maynard Keynes. Koncom 20. storočia vzťah medzi politickou a ekonomickou slobodou rozpracoval popredný americký liberálny ekonóm Milton Friedman v diele Kapitalizmus a sloboda. Venoval sa dôležitosti slobodnej voľby, súkromného vlastníctva a ekonomickej voľnosti. Rozpracoval ekonomickú teóriu, ktorá bola priamou kritikou keynesiánstva.

⁵ SMITH, A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. 1.ed. Edit. R.H. Campbell, A.S. Skinner. Indianapolis : Liberty Classics, 1976. 543 p.ISBN 0-86597-006-8.

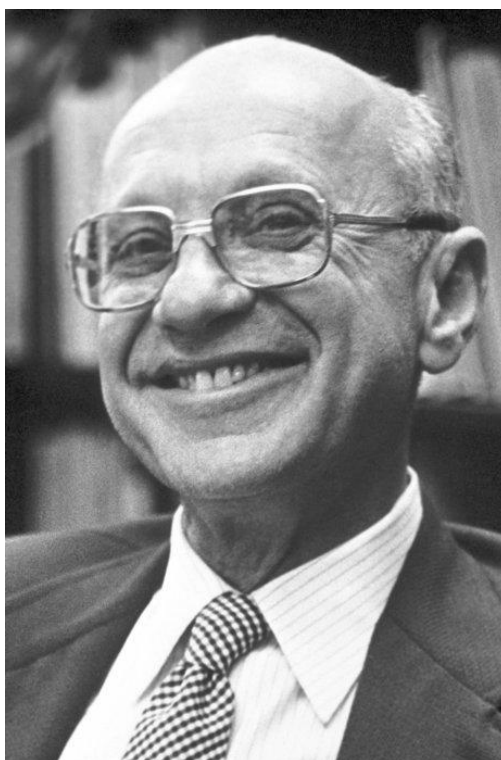
⁶KRUGMAN, P. *What Is the Invisible Hand in Economics?* [online]. 2019. [cit. 2020-02-10]. Dostupné na: <https://www.masterclass.com/articles/what-is-the-invisible-hand-in-economics#who-was-adam-smith>

⁷ BOAZ, D. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002. s 45. ISBN 80-86389-23-5.

1.2 Bibliografia Milтона Friedmana

Milton Friedman sa narodil v New Yorku, 31. júla 1912 ako posledné dieťa rodičov Jena a Sarah Friedman. Pôvod jeho rodičov je židovský a siaha na európsky kontinent. Obaja pochádzali z Podkarpatskej Rusi, z územia dnešnej západnej Ukrajiny. Boli súčasťou veľkej migračnej vlny v 19. storočí. Ako mladí emigrovali do Spojených štátov amerických, za lepšími príležitosťami a podmienkami na život, čo chceli zabezpečiť aj pre ich budúce potomstvo. Milton Friedman svoju rodinu žijúcu v strednej Európe nikdy nestretol.

Obrázok č. 1 : Milton Friedman

Zdroj : The Nobel Prize. *Milton Friedman* [online].2005.[cit. 2020-02-10]. Dostupné na: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1976/friedman/facts/>

Začiatky jeho rodičov, Jena a Sarah, v novom svete boli ťažké. Sarah sa zamestnala ako krajčírka, naopak Jeno sa venoval príležitostnému predaju tovaru. Aj napriek ich častokrát zlej finančnej situácie, ktorá sa odvíjala od podnikateľských aktivít otca, dokázali vytvoriť pocit stimulujúcej rodinnej atmosféry, ktorú si Milton Friedman veľmi vážil. Svoju veľkú náklonnosť Milton prejavoval hlavne matke, ešte väčšmi po smrti jeho otca. Časom sa rodina Friedmanovcov presťahovala do menšieho priemyselného mesta Rahway v New Jersey, kde sa rodičia ďalej venovali svojím doterajším pracovným činnostiam a ich deti navštevovali miestne školy.

Milton počas svojho detstva neabsolvoval materskú škôlku a do základnej školy nastúpil neštandardne už ako päťročný. Na svoj ranný vek čítal veľa kníh, čo sa odrazilo v jeho vynikajúcom ústnom a písomnom prejave. Ako študent dosahoval nadpriemerné výsledky, preto bol postúpený do vyššej triedy, čo ho učinilo o dva roky mladším voči jeho spolužiakom. Rovnako skoro začal navštevovať aj strednú školu, kde vynikal a patril k najmúdrejším študentom. Židovská komunita, v ktorej vyrastal, výrazne ovplyvnila jeho detstvo, no v neskoršom veku od náboženstva upustil, nakoľko v ňom nenašiel známky racionalizmu a empirizmu. V rámci svojich mimoškolských aktivít sa venoval bejzbalu, šachu a organizácií skautských výprav, čo už vtedy jasne predurčovalo jeho vodcovskú povahu a silnú osobnosť. Aj napriek tomu, že vo všeobecnosti platí, že deti s matematickým nadaním, sú častokrát deťmi s dobre vyvinutým hudobným nadaním, Milton Friedman nebol toho príkladom. Bol zameraný v predmetoch ako geometria, matematika a história. Stredoškolské vzdelanie ukončil Milton Friedman už v šestnástom veku života.

Ďalej pokračoval vo vysokoškolskom štúdiu na súkromnej Rutgersovej univerzite, kde absolvoval bakalárske štúdium. Jeho zameraním bola pôvodne poistná matematika, časom sa však predmetom jeho záujmu stala aj ekonómia. Magisterské štúdium v ekonomickom odbore sa rozhodoval študovať na Chicagskej univerzite, ktorá patrila medzi najlepšie inštitúcie vyššieho vzdelania vôbec. Práve toto univerzitné obdobie Milton Friedman označuje za najviac stimulujúce obdobie jeho života, kedy sa rozhodol pre kariéru akademického ekonóma. Na univerzitnej pôde mal možnosť spoznať množstvo popredných amerických ekonómov, s ktorými nadviazal priateľské, ale aj pracovné vzťahy. Intelektuálna spoločnosť formovala jeho ekonomické chápanie a povzbudzovala ho v jeho ďalšom smerovaní. Jeho záverečná práca bola venovaná empirickej štúdii vzťahov cien akcií železníc a ich zárobkom, a vo vysokej miere odrážala vplyv jeho univerzitných profesorov a ich prístup k ekonomickým teóriám. Záverom jeho práce bol fakt, že existuje malý alebo žiaden vzťah medzi týmito veličinami v krátkodobom horizonte. Jeho myšlienky o dôležitosti dlhodobých očakávaní v ekonomickom správaní sa stali neskoršie predmetom jeho ďalších štúdií.

Po tom, čo sa stal absolventom Chicagskej univerzity v roku 1933, pokračoval v ďalšom štúdiu na Kolumbijskej univerzite v New Yorku z niekoľkých dôvodov. Motiváciou mu bolo nadštandardne vysoké štipendium na výdavky súvisiace so štúdiom, množstvo nových príležitostí a túžba po ďalšom vzdelaní na jednej z vedúcich amerických akademických centier v tom období. Friedman dospel k záveru, že ideálnou kombináciou

pre začínajúceho ekonóma je štúdium na Chicagskej univerzite z pohľadu teórie a následne štúdium na Kolumbijskej univerzite z praktického hľadiska zdôrazňujúc inštitucionálne vplyvy a empirické práce.⁸

Dôležitým momentom v jeho osobnom, ale aj profesijnom živote bol jeho kontakt s Rose Director na Chicagskej univerzite. Blízky okruh Milтона Friedmana hovorí o tom, že Rose bola pre Milтона ideálnym partnerom. Spájalo ich mnoho spoločných charakteristík a rovnaká zaniietenosť a vášeň pre ekonomickú a matematickú vedu. Svoju monografiu Friedman odhaľuje vo svojom diele *Dvaja šťastní šudia*. O manželstve začali uvažovať v roku 1936, odkedy viedli spoločný život vo Washingtone, kde Friedman pracoval na štúdiu spotrebiteľského rozpočtu skúmajúcej vzťah medzi spotrebou a príjmom v rámci Výboru pre národné zdroje. Aj na základe tejto pracovnej skúsenosti položil neskôr základy jeho teórie spotreby.⁹ O dva roky neskôr sa presťahovali do New Yorku, kde Milton prijal ponuku výskumného asistenta v Národnom úrade pre ekonomický výskum a zároveň v tom istom roku uzavreli aj manželstvo.

Obdobie druhej svetovej vojny bolo pre Milтона Friedmana veľmi náročné v oboch aspektoch jeho života. Spolu s jeho manželkou odišli do mesta Wisconsin, kde Milton prvýkrát zastával akademickú pozíciu učiteľa, ktorá ho veľmi naplňala. Viacero faktorov a sporov však prispeli k tomu, že nasledujúce funkčné obdobie post učiteľa už Milton Friedman od vzdelávacej inštitúcie nezískal. Oznam o jeho odchode podnietil skupinu študentov aj na protest. V rovnakom čase sa navyše museli vysporiadať aj so stratou ich prvého narodeného dieťaťa. Veľký prínos pre Milтона Friedmana mala jeho pozícia v službách ministerstva financií vo Washingtone v rokoch 1941-1943. Tento pracovný post mu odhalil skutočný obraz fungovania ekonomiky a vládnych inštitúcií v Spojených štátoch amerických. V rámci tejto činnosti mal možnosť podieľať sa aj na implementácii zrážkovej dane z príjmov pri zdroji, ktorá mala zabezpečiť financovanie vojenských aktivít. Skúsenosť na ministerskej pozícii mu bola mimoriadne cennou pri jeho ďalšom teoretizovaní.

V roku 1943 sa manželom Friedmanovcom narodila dcéra Janet. Po jej narodení sa Milton Friedman vrátil na Kolumbijskú univerzitu v New Yorku, tentokrát už ako vedúca osobnosť Štatistickej výskumnej skupiny zameranej na vtedajšiu aktuálnu vojenskú

⁸EBENSTEIN, A. *Milton Friedman a biography*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. **s. 27-28**. ISBN:978-1-4039-7627-7.

⁹The Nobel Prize. *Milton Friedman*. [online]. 2005. [cit. 2020-02-10]. Dostupné na: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1976/friedman/facts/>

situáciu. Ako štatistický matematik a jeden z najproduktívnejších členov tejto skupiny sa venoval aj sekvenčnej analýze a návrhom vojenských zbraní, ktoré boli neskôr použité v bojoch proti japonským vojenským silám. V tejto súvislosti mal Milton Friedman možnosť rokovať s vysokými hodnotami vojenských oddielov o optimálnych riešeniach. Friedman zhodnotil svoje pôsobenie v Štatistickej výskumnej skupine za najzaujímavejšiu a najvzrušujúcejšiu skúsenosť, ktorá mu priniesla množstvo odborných poznatkov. Pôsobnosť na akademickej pôde Milтона Friedmana stále lákala. V roku 1945 sa Milton rozhodol výskumnú skupinu opustiť a zároveň v tom istom roku sa mu narodil syn David. Obnovil svoj učiteľský post, tentokrát na Minnesotskej univerzite, vďaka úsiliu jeho priateľa zo študentských čias Georga Stiglera. V Minnesote pôsobil jeden akademický rok vo výučbe štatistickej a ekonomickej vedy. Rok nato, Milton Friedman získal mimoriadnu ponuku na pozíciu učiteľa na Chicagskej univerzite, ktorá sa mu stala intelektuálnym domovom. Na prestížnej univerzite Friedman s krátkymi prestávkami zotrval ďalších 30 rokov a vybudoval základ svojej akademickej kariéry. Svojou činnosťou prispel k rozvoju intelektuálnej ekonomickej komunity na Chicagskej univerzite a je považovaný za predstaviteľa ekonomickej tradície chicagskej školy ako novovzniknutého smeru myslenia.

Milton Friedman v role profesora zastával súbežne aj post v Národnom ústave pre ekonomický výbor v New Yorku po boku svojho bývalého profesora Arthura Burnsa, kde sa venoval výskumnej činnosti zameranej na úlohu peňazí v hospodárskom cykle.¹⁰ O pár rokov neskôr, v roku 1950 hosťoval na pozícii konzultanta vládnych služieb, konkrétne pre Úrad hospodárskej spolupráce federálnej vlády Spojených štátov amerických, ktorej cieľom bola americká pomoc Európe v povojnovom období. Dôvodom jeho vyslania do Paríža bolo posúdenie plánu integrácie Európy (tzv. Schumanov plán). V rámci tejto pracovnej cesty sa Miltonovi dostala do popredia jeho záujmu problematika výmenných kurzov, ktorá ho inšpirovala k názoru, že iba pohyblivé výmenné kurzy sú predpokladom pre fungovanie spoločného trhu. Významnou pracovnou skúsenosťou a prínosom Friedmanovi bola aj hosťujúca úloha profesora na Cambridge univerzite vo Veľkej Británii. Tam hosťoval jeden akademický rok a mal možnosť diskutovať s oboma tábormi ekonomického zastúpenia univerzity - s prívržencami Keynesa aj jeho odporcami.¹¹

¹⁰SOJKA, M. *Milton Friedman: svět liberální ekonomie*. Praha: EPOCH, 1996. **s.21**, ISBN: 8090212921.

¹¹The Nobel Prize. *Milton Friedman*. [online]. 2005. [cit. 2020-02-10]. Dostupné na: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1976/friedman/facts/>

Verejné publikom začal Friedman oslovovať koncom 60. rokov svojimi príspevkami do amerického spravodajského týždenníka Newsweek. V rovnakom čase pôsobil aj ako neoficiálny ekonomický poradca pre amerického prezidenta Richarda Nixona, neskôr aj pre Ronalda Reagana. Odmietol prácu v Bielom dome na plný úväzok nakoľko sa obával straty svojej politickej nezávislosti, no aj napriek tomu bol súčasťou prezidentskej poradnej rady pre hospodársku politiku s ostatnými externými ekonómami. Bol tútorom ekonomickej teórie pre Reagana, ktorý už vo svojej prezidentskej kampani zakomponoval Friedmanove odporúčania : sľuboval nízke dane z príjmov, stabilnú menovú politiku a kontrolu nad vládnymi výdavkami.¹² Americký prezident Reagan ocenil Friedmanov prínos do hospodárskej politiky Spojených štátov amerických Národnou medailou vedy. Toto ocenenie nebolo jediným, o ktoré sa Milton Friedman zaslúžil. Už v roku 1951 obdržal medailu Johna Batesa Clarka¹³ a v roku 1976 získal Nobelovu cenu „za jeho úspechy v oblasti analýzy spotreby, menovej histórie a teórie a za preukázanie zložitosti stabilizačnej politiky.“¹⁴

Tieto udalosti sa udiali v čase najväčšej Miltonovej slávy, kedy sa jeho názory dostávali do povedomia ekonomických kruhov aj mimo amerického kontinentu. Stal sa žiadaným a všadeprítomným. Nadšencom jeho myšlienok bola aj predsedkyňa vlády vo Veľkej Británii Margaret Thatcherová, ktorá týmto gestom dala najavo nedôveru keynesiánskej politike. Friedman bol významným prispievateľom v Inštitúte ekonomických záležitostí v Londýne, ktorý sa postaral o presadenie jeho televízneho seriálu do britských televízií a propagáciu monetarizmu v Anglicku. Jeho publikácie boli hromadne preložené do svetových jazykov, preto jeho vplyv nebol obmedzený len na anglicky hovoriace krajiny. Autoritu mal aj v Hong Kongu aj v Číne, kde nasledovali jeho napomenutie o inflácii ako o peňažnom jave. Spoločné stretnutia sa tiež týkali diskusií o revolučnom hospodárskom raste a o možnostiach prechodu centrálne plánovaného hospodárstva k trhovému hospodárstvu. Stal sa jedným z prvých amerických intelektuálov, ktorému sa podaril takýto medzinárodný dosah nielen v akademických a politických kruhoch, ale aj medzi širokou verejnosťou. „Cestoval mimo Spojených štátov amerických aby radil zahraničným vládam a úradom na najvyššom stupni moci. Všade kázal výhody

¹²EBENSTEIN, A. *Milton Friedman a biography*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. **s.207**. ISBN:978-1-4039-7627-7.

¹³ Medajla Johna Batesa Clarka sa udeľuje americkým ekonómom do 40 rokov, za významný príspevok k ekonomickému mysleniu a vedomostiam.

¹⁴The Nobel Prize. *Milton Friedman*. [online]. 2005. [cit. 2020-02-10]. Dostupné na : <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1976/friedman/facts/>

voľného trhu, privatizáciu, zníženie rozsahu vlád, flexibilné menové kurzy a neinflačnú menovú politiku. “¹⁵ Samozrejme, našli sa krajiny, ktoré sa rozchádzali s jeho liberálnym postojom, a kde bol Friedman považovaný za disidenta. Príkladom takýchto krajín boli v 80. rokoch 20. storočia socialisticky orientované krajiny východnej Európy a Sovietskeho zväzu.

Aj napriek odchodu Friedmana z Chicagskej univerzity v roku 1977, vzájomná spolupráca medzi ekonómom a univerzitou v oblasti výskumných činností ostala naďalej zachovaná. Opäť sa tam vrátil v roku 1983, vzhľadom na jeho vek už ako emeritný profesor. Výskum tiež zahájil na Stanfordskej univerzite v inštitúte Hoover, v blízkosti San Francisca kam sa s rodinou presťahoval. V posledných rokoch života sa venoval publikačnej činnosti venovanej popularizácii jeho celoživotných poznatkov. Milton Friedman zomrel 16. novembra 2006 vo veku 94 rokov v San Franciscu na zlyhanie činnosti srdca.

1.2.1 Milton Friedman – chicagská škola ekonómie

Označenie chicagská škola ekonómie vzniklo po skončení druhej svetovej vojny, v čase Friedmanovej éry na Chicagskej univerzite v 50. rokoch. Jej predhistóriu formovali už ekonómovia staršej generácie – Frank Knight alebo Jacob Viner, ale až Friedman sa postaral o jej skutočný rozvoj a zviditeľnenie, de facto aj o vznik nového smeru myslenia. Pripisoval výučbe ekonomickej vedy na univerzite veľkú dôležitosť, nakoľko bola považovaná za nástroj, ktorý riešil široké spektrum ekonomických problémov a bol podmienený empirickým výskumom. Ekonómia nebola stotožňovaná s matematickou vedou, nepristupovalo sa k nej ako k matematickému oddielu v kontraste s inými univerzitami. Chicagská škola bola nazývaná aj Friedmanovou školou ekonómie nakoľko popularizovala jeho názory a postoje. Viedla pomyselný boj proti teórii nedokonalkej konkurencii a keynesiánskemu smeru v prospech monetarizmu.¹⁶ Zastávala koncepciu novej kvantitatívnej teórie peňazí a presadzovala názor voľného trhu a politiky laissez – faire.

Na katedre ekonómie sa americkému ekonómovi podarilo podnietiť kolektívny záujem o aktivitu v oblasti menovej politiky a peňažnej teórie, ktorá mala dovtedy na univerzitnej pôde ustupujúci charakter, prípadne bola obmedzená len individuálnou snahou

¹⁵EBENSTEIN, A. *Milton Friedman a biography*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. s.213. ISBN:978-1-4039-7627-7.

¹⁶Monetarizmus vznikol v 70. rokoch 20. storočia a odkazoval na skupinu ekonómov chicagskej školy združených okolo Milтона Friedmana. Išlo o ekonomický smer zdôrazňujúci dôležitosť menovej politiky a úlohu vlády v nej.

niektorých jednotlivcov. Friedman organizoval niekoľko vedeckých seminárov prezentujúcich problematiku bankovníctva a peňazí, ktorých súčasťou boli aj živé diskusie. Výstupom týchto seminárov boli aj teoretické a empirické práce, ktoré prezentovali Friedmanove názory a zároveň podporili jeho výskum. Predstavitelia chicagskej školy uprednostňovali menovú politiku pred fiškálnou, pretože ju považovali za spoľahlivejšiu a účinnejšiu nástroj hospodárskej politiky. V tomto smere má byť úlohou štátu kontrola ponuky peňazí a regulácia množstva peňazí v obehu. Vychádzali tiež z teórie racionálnych očakávaní a racionálneho správania sa jednotlivca, ktorý svojím konaním podporuje ekonomický rast a zároveň kontroluje úroveň cien. Aj v dôsledku týchto myšlienok sa chicagská škola považuje za návrat neoklasických názorov. Samotný Friedmanov prístup chicagskej školy opisuje slovami : „*v hospodárskej politike verila v efektivnosť slobodného trhu, skepticizmu voči vládnym zásahom a množstvo peňazí považovala za kľúčový faktor inflácie.*“¹⁷

Po odchode Friedmana z univerzity v roku 1976 chicagská škola naďalej pokračovala v post-friedmanovskej ére, ktorej predstaviteľmi boli Gary Becker a Robert Lucas.¹⁸ Dodnes ma táto ekonomická škola popredné zastúpenie medzi univerzitami a je kolískou laureátov Nobelových cien a iných významných ocenení v oblasti ekonomickej vedy.

1.3 Prínos Milтона Friedmana do ekonomickej teórie

Milton Friedman prispel do ekonomickej teórie významným spôsobom a zaslúžil sa to svojou publikačnou činnosťou. Vydal stovky článkov a knižných diel, predniesol množstvo prejavov a prednášok, v neposlednom rade sa objavil aj na televíznych obrazovkách. Jeho vplyv mal mimoriadny medzinárodný dosah hlavne v 80. rokoch 20. storočia.

POZITÍVNA EKONÓMIA

Po príchode na Chicagskú univerzitu Friedman publikoval prvýkrát v roku 1953 akademickú prácu *Essays on Positive Economics* príspevkom o **metodológii pozitívnej ekonómie**, ktorá významne prispela nielen k ekonomickej, ale aj všeobecnej metodológii.

¹⁷EBENSTEIN, A. *Milton Friedman a biography*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. **s.133**. ISBN:978-1-4039-7627-7.

¹⁸EBENSTEIN, A. *Milton Friedman a biography*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. **s.130**. ISBN:978-1-4039-7627-7.

Publikácia reagovala na dielo Johna Nevilla Keynesa, ktorý rozlišoval medzi pozitívnou a normatívnou vedou, ako medzi súborom vedomostí, ktoré sú, a ktoré by mali byť.

Friedman dospel k tvrdeniu, že ekonomická veda, aby bola objektívna, by nemala byť ovplyvnená normatívnymi úsudkami, pretože by to mohlo narušiť jej ďalší vývoj. Mala by byť testovaná vzhľadom na predikčné presnosti, bez ohľadu na to, či ide o reálne alebo nereálne predpoklady.¹⁹ Jednoduchšie povedané, predpoklady akéhosi javu nemusia byť reálne na to, aby slúžili ako vedecké hypotézy, stačí ak budú existovať dostatočné predikcie. „*Hlavným cieľom pozitívnej ekonómie by mala byť zmysluplná a platná teória, aj tých javov, ktoré objasnené doposiaľ neboli.*“²⁰ Čím nerealistickejšia teória bude, tým bude významnejšia.

Jeho argumenty boli pre akademické kruhy otázne, častokrát aj sporné, pretože vyvodenie odhadov a dôsledkov aj vzhľadom na vykonané experimenty v hospodárskom živote boli zložité, preto sa väčšina ekonómov opierala už o existujúce ideológie a subjektívne faktory. Podľa Friedmana však pravdu podľa neho nikdy nemožno úplne dokázať, ako ani nemožno objasniť všetky poznatky a znalosti tohto sveta.

TEÓRIA FUNKCIE SPOTREBY A HYPOTÉZA PERMANENTNÉHO DÔCHODKU

Friedman napadol keynesovskú funkciu spotreby, ktorá bola dominantná medzi rokmi 1930 až 1960 z dôvodu, že nebola schopná vysvetliť vzťah medzi stálosťou úspor a spotreby a rastom príjmu. Na základe svojej výskumnej činnosti v oblasti spotreby z Washingtonu v roku 1937, vydal v roku 1957 **Teóriu funkcie spotreby**, skúmajúcu tendenciu správania spotrebiteľa a pomer medzi spotrebou a pohyblivým príjmom.

Keynes považoval spotrebu za funkciu disponibilného dôchodku, ktorá sa odvíja od výšky tohto dôchodku. Friedman dementuje túto keynesiánsku techniku funkcie spotreby a predpokladá, že spotreba jedinca nie je závislá iba od výšky disponibilného dôchodku, ale berie do úvahy aj očakávaný príjem v budúcom období. Na účely tejto hypotézy zavádza pojem permanentný príjem ako priemer očakávaného budúceho príjmu a tiež kategóriu permanentnej spotreby. Veličiny slúžia na odhad individuálnej výšky pre

¹⁹POSNER, R. Why Is There No Milton Friedman Today? In *Econ journal watch* [online]. Institute of Spontaneous Order Economics, 2013, vol. 10, no. 2, p.201-213 [cit. 2020-02-10]. Dostupné na : <https://journaltalk.net/articles/5808>

²⁰FRIEDMAN, M. *Essays on Positive Economics*. Updated ed. Chigaco : University of Chicago Press,1966. **s.7**. ISBN-10: 0226264033.

každú spotrebiteľskú jednotku. Skutočný príjem spotrebiteľa podľa neho tvorí trvalý a prechodný komponent, pričom ich rozdiel spočíva v časovom charaktere a spôsobe ich nadobudnutia. Trvalý príjem je prezentovaný určitou kapitálovou hodnotou –jednotkou bohatstva, ktorou spotrebiteľ disponuje, či už je to príjem získaný z jeho pracovnej činnosti alebo ľudský kapitál. Naopak, prechodný príjem odráža ostatné príjmové atribúty, ktoré majú náhodný a nepredvídateľný charakter, ktorý môžu súvisieť napríklad s hospodárskym výkyvom. Podobne tak rozdeľuje aj spotrebu, teda výdavky spotrebiteľskej jednotky na stálu a prechodnú zložku. Záverom jeho koncepcie je tvrdenie, že spotrebiteľská jednotka bude v priebehu svojho životného cyklu dosahovať stálu úroveň spotreby, ktorá sa nebude meniť v závislosti od výšky súčasného príjmu. Spotrebiteľ neovplyvní v jeho výdavkoch výkyvy tohto príjmu a nebude meniť svoje spotrebiteľské správanie, pretože bude vychádzať zo svojich očakávaných budúcich príjmov. V prípade, že v daný mesiac spotrebiteľská jednotka nedosiahne určitú úroveň príjmu na ktorú je zvyknutá, výdavky na spotrebu bude čerpať zo svojich úspor a naopak. Ak za určité obdobie obdrží príjem, ktorý je nadštandardný, časť z neho sa premietne do úspor. Prechodná časť príjmu bude reagovať na spotrebu len vtedy, keď sa premietne do permanentného dôchodku. Friedman v tejto nadväznosti tiež rozdeľuje ľudí do troch skupín v závislosti od výšky ich skutočného príjmu a podielu jeho prechodnej časti.²¹

MODERNÁ PHILLIPSOVA KRIVKA

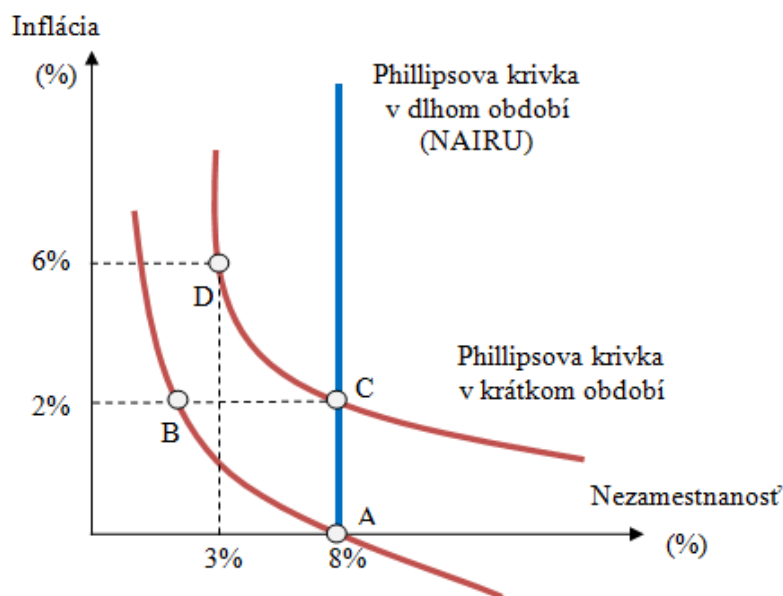
Pôvodná Phillipsova krivka, ako ekonomický model skúmajúci inverzný vzťah medzi mierou nezamestnanosti a mierou rastu miezd, bola výsledkom štúdie²² novozélandského ekonóma Williama Phillipsa v Spojenom kráľovstve v roku 1958. O dva roky sa o jej novú interpretáciu zaslúžili Samuelson a Solow, ktorí sledovali vzťah medzi makroekonomickými problémami - nezamestnanosťou a infláciou, ktorý patrí dodnes medzi najviac diskutované otázky ekonomickej vedy. Domnievali sa že medzi týmito veličinami existuje stabilný inverzný vzťah. Ich predpoklady však vyvrátila vysoká stagnácia v 70. rokoch, ktorá bola sprevádzaná vysokými hodnotami súčasne oboch týchto makroekonomických javov. Phillipsova krivka sa stala predmetom útokov zo strany ekonómov, na ktorých sa podieľal aj monoteistický pohľad Milтона Friedmana. Americký ekonóm opäť poukázal na dôležitosť dlhodobého hľadiska a funkčnosť Phillipsovej krivky

²¹ROZBORILOVÁ, D. *Teórie spotreby, úspor, investícií a vládnych výdavkov*. 2. vyd. Bratislava : IURA EDITION, 2005. s. 48. ISBN 80-8078-039-0.

²² Štúdia s názvom : The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom 1861-1957.

uznával iba v krátkodobom období. V dlhodobom období novointerpretovaná Phillipsova krivka sleduje prepojenosť prirodzenej miery nezamestnanosti a inflačných očakávaní. Je primárnym rámcom pre fungovanie hospodárskej politiky a smerodajná pre predikciu vývoja úrovne inflácie. Inflačné očakávania s akými pracuje Friedman majú adaptívny charakter a vychádzajú z omylných odhadov ekonomických subjektov, ktorí sa následne adaptujú novým skutočnostiam. Pojem prirodzená miera nezamestnanosti zastrešuje typ frikčnej, dobrovoľnej a štrukturálnej nezamestnanosti a medzi monetaristami je chápaná ako prirodzená situácia na nedokonalom trhu práce, ktorú hospodárska politika nevie svojimi nástrojmi ovplyvniť.²³ Nezamestnanosť bude mať v dlhom období vždy sklon vracať sa na úroveň prirodzenej miery nezamestnanosti.

Graf č. 1 : Phillipsova krivka v krátkom a dlhom období

Zdroj : vlastné spracovanie podľa Economicsonline. *The Phillips curve* [online].[cit. 2020-02-10]. Dostupné na : https://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Phillips_curve.html

Sklon Phillipsovej krivky z grafu č. 1 je z dlhodobého hľadiska nepružný - vertikálny a predstavuje úroveň prirodzenej miere nezamestnanosti. Počiatočným stavom je bod A na grafe s nulovou mierou inflácie a vládnu iniciatívu znížiť mieru nezamestnanosti prostredníctvom zvýšenia agregátneho dopytu a menovej expanzie.

²³LISÝ, J - MUCHOVÁ, E. Inflation vs unemployment: some polemic issues. In *European Scientific Journal*. Azores: European Scientific Institute and University of the Azores, 2014, vol.1, p.379-384 [cit. 2020-02-08]. ISSN 1857-7431. Dostupné na : <http://www.eujournal.org/index.php/esj/article/view/4107/3940>

Účinok tohto stimulu v krátkom období zvýši inflačné očakávania a dočasne zníži mieru nezamestnanosti na bod B. Z dlhodobého hľadiska, ale zvýšené množstvo peňazí v obehu spôsobí rast úrovne inflácie, čo sa odrazí v znížení pracovných miest a teda v raste nezamestnanosti, ktorá sa vráti na pôvodnú úroveň prirodzenej miery nezamestnanosti do bodu C. Podľa Friedmana je teda akákoľvek odchýlka od prirodzenej miery nezamestnanosti len dočasnou ilúziou.

REINTERPRETÁCIA KVANTITATÍVNEJ TEÓRIE PEŇAZÍ

Významným príspevkom Milтона Friedmana do teórie peňazí bola aj **nová formulácia kvantitatívnej teórie peňazí z roku 1956**. V zápise sa zhoduje s pôvodnou kvantitatívnou teóriou peňazí a určitým spôsobom prevzala prvky aj z teórie preferencie likvidity J.M. Keynesa. Pôvodná teória vychádzala z transakčnej rovnice výmeny peňazí a vzťahu, že nárast množstva peňazí vždy vedie k nárastu cenovej hladiny, a naopak, pretože rýchlosť peňazí je stála. Zároveň pri nej platil aj princíp klasickej dichotómie – nominálne veličiny neovplyvňujú reálne veličiny. Cambridgská dôchodková verzia kvantitatívnej teórie peňazí na čele s A. Marshallom zadefinovala vzťah dopytu po peniazoch, načo nadviazal neskôr Keynes. Anglický ekonóm vymedzil motívy držby peňazí, a mal za to, že množstvo peňazí, ktoré chceme držať, nezávisí iba od nominálneho príjmu ako to opisovala cambridgská verzia, ale závisí tiež od úrokovej miery a miery neistoty.²⁴

Nová verzia kvantitatívnej teórie peňazí, nazývaná aj monetaristická má dôchodkový charakter a skúma spojitosť medzi množstvom peňazí v obehu a cenovou hladinou, resp. nominálnym dôchodkom. Friedman rozlišuje krátke a dlhé obdobie a pripúšťa, že objem peňazí v dlhodobom horizonte má vplyv na cenovú hladinu, a v krátkom období iba nevýrazný vplyv reálny produkt. Friedmanova verzia dopytu po peniazoch „*má mikroekonomický optimalizačný charakter a je založená na rozpočtovom obmedzení, cenách a preferenciách*.“²⁵ Funkcia dopytu po peniazoch musí byť stabilná, aby bola predvídateľná aj rýchlosť peňazí v obehu. V jeho ponímaní je dopyt po peniazoch obohatený aj očakávaniami jednotlivých ekonomických subjektov a sú v ňom zakomponované aj psychologické prvky. Vychádza z tvrdenia, že firmy a domácnosti

²⁴DUJAVA, D. Katedra ekonomickej teórie Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1, Bratislava. *Miesto peňazí v trhovej ekonomike*. 2019-02-18. Prednáška.

²⁵RYSKA, P. *Měnové transmisní mechanismy v České republice* : bakalářská práce. Vedoucí: Michal Hlaváček. Praha, 2005. 83 s.

vnímajú peniaze rozličným spôsobom, a o jej držbe sa rozhodujú v závislosti od formy, v akej sú peniaze uložené, a tiež od toho, aký úžitok im daná forma peňazí prinesie.

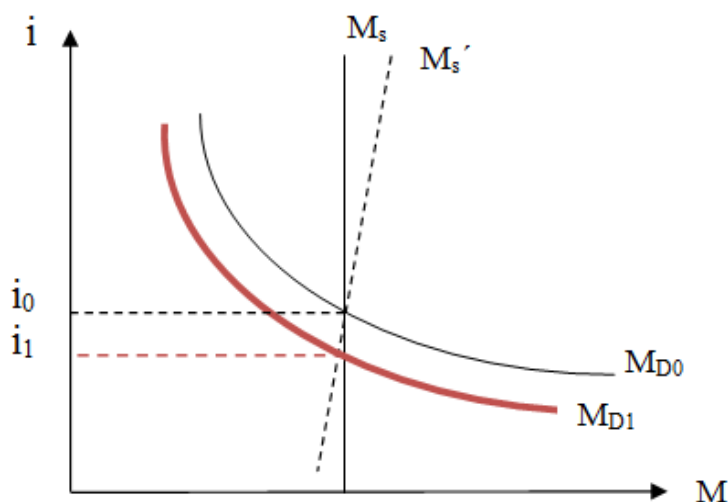
V rámci novej teórie zavádza aj monetaristický transmisný mechanizmus, ktorý v reťazci väzieb využíva monetárnu bázu a peňažnú zásobu pre dosiahnutie inflačného cieľa.

PONÍMANIE PONUKY PEŇAZÍ

Monetaristi na čele s Friedmanom označili zmeny v ponuke peňazí za hlavnú príčinu a dôvod zlyhaní v trhovej ekonomike, ale zároveň aj za dôležitý stabilizačný faktor. V ich dôsledku môže dochádzať k výkyvom na strane dopytu po peniazoch, a následne k zmenám vo vývoji reálneho produktu. Dôvodom je tvrdenie, že z hľadiska krátkodobého až strednodobého, peniaze nie sú neutrálne a preto ovplyvňujú reálne veličiny. Jeho názory sú podložené historickými údajmi a ekonomickou analýzou amerického hospodárstva, ktoré boli vydané v knihe **Menová história Spojených štátov amerických** v roku 1963 v spolupráci s Annou Swartz. Empirické fakty dokazujú, že zmeny v peňažnej zásobe mali nepriaznivý vplyv na hospodársku stabilitu. Svojím postojom a tvrdením Friedman vyjadruje kritiku voči Keynesovskej teórii využívania fiškálnej politiky ako nástroja riešenia trhových zlyhaní, pretože vedie k štátnemu deficitu. Cieľom monetárnej politiky preto má byť zameranie sa na rast miery peňažnej zásoby.

V grafickom znázornení trhu peňazí je často vertikálna krivka ponuky peňazí M_s pripisovaná monetaristom, a krivka dopytu peňazí M_D keynesiánskeho smeru, ako je to znázornené v grafe č. 2, kde os X predstavuje objem peňazí a os Y úrokovú mieru.

Graf č.2 : Rovnováha na peňažnom trhu

Zdroj : vlastné spracovanie podľa DUJAVA, D. Katedra ekonomickej teórie Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, Bratislava. *Miesto peňazí v trhovej ekonomike*. 2019-02-18. Prednáška.

Rovnováha na peňažnom trhu vzniká v priesečníku kriviek M_S a M_D , na úrovni rovnovážnej úrokovej miery a pri optimálnom objeme peňazí.

1.4 Najznámejšie liberálne knižné diela Milтона Friedmana

1.4.1 Kapitalizmus a sloboda

Kapitalizmus a sloboda z ang. Capitalism and freedom je Friedmanovo veľdielo, ktoré sa zapísalo medzi najlepšie práce politickej filozofie. Prvé vydanie knihy pochádza z roku 1962 a považuje sa za začiatok Miltonovej kariéry ako liberálneho ekonóma - zástancu slobodnej trhovej ekonomiky, konkurenčného trhu a oponenta štátnych zásahov. Pri tvorbe diela, boli Friedmanovi inšpiráciou ekonómovia ako John Stuart Mill s dielom O slobode, ďalej Friedrich Hayek a jeho kolegovia z Chicagskej univerzity. Kniha pozostáva z Friedmanových prednášok, ktoré prezentoval v roku 1956 vo Wabasch College a trvalo šesť rokov, kým jeho názory dostali aj knižnú podobu. Aj napriek tomu, že kniha bola určená širokej verejnosti a vydaná profesorom jednej z najlepších amerických univerzít, pochopenie a úspech medzi čitateľmi ani intelektuálmi v čase vydania nezožala. Názory a myšlienky v nej prezentované boli na míle vzdialené od hlavného prúdu, ktorý v tom čase patril keynesiánskemu smeru. Rekonštruovať a napraviť intelektuálnu klímu, ktorá vychádzala z prosperity a rastu štátnych zásahov bolo veľmi náročné, ale nie nemožné. Milton Friedman je toho príkladom.

Kniha pozostáva z dvanástich kapitol a pojednáva o úlohe kapitalizmu ako konkurenčného prostredia, súkromného vlastníctva a slobodného podnikania, ktoré funguje v systéme ekonomickej a politickej slobody. Vo veľkej miere sa tiež venuje aj úlohe vlády a rieši konkrétne príklady problémov, ktoré môže nadmerná vládna angažovanosť spôsobovať.

Autor v úvode knihy začína citátom vtedajšieho amerického prezidenta Johna Kennedyho : „*Nepýtaj sa, čo pre teba môže tvoja zem urobiť, ale čo ty môžeš urobiť pre ňu.*“ Vláda v jeho výroku vystupuje ako pán a občania ako jej sluhovia. Slobodný človek by sa mal v tomto ohľade skôr pýtať : *Čo môže urobiť človek prostredníctvom vlády, aby sa dosiahli stanovené ciele ?* Koncentrácia moci prináša obmedzenia slobody, čoho dôkazom sú rôzne formy vlády v minulosti. Vládna moc pre našu existenciu v spoločnosti a zachovanie ľudskej slobody je nevyhnutná, ale v mnohých prípadoch aj nebezpečná. Friedman je toho názoru, že hlavnou úlohou vlády je dodržiavanie zákonného poriadku, čím sa zaručí aj dodržiavanie slobody jednotlivca. Akceptuje tiež úlohu vlády v prípadoch,

kedy sa prostredníctvom nej umožní efektívnejší a lacnejší výstup v porovnaní s individuálnym výsledkom. Upozorňuje však, že podmienkou takej vládnej moci musí byť jej decentralizácia na jednotlivé úrovne.

1.4.2 Sloboda voľby

Dielo **Sloboda voľby**, z ang. *Free to choose*, ktoré je hlavným teoretickým, ale aj praktickým základom tejto práce, vydal Milton Friedman v spolupráci so svojou manželkou Rose Friedman v roku 1980 v Spojených štátoch amerických. V čase vydania sa stala napredávanejšou knihou po dobu nasledujúcich piatich týždňov. Vyšla nielen v podobe miliónov kusov výtlačkov v niekoľkých svetových jazykoch, ale bola publikovaná medzi verejnosť tiež ako televízny viacdielny seriál. Obsahom voľne nadväzuje na dielo *Kapitalizmus a sloboda*, no v porovnaní s ním je menej teoretické. Jednotlivým oblastiam sa autor venuje konkrétnejšie a viac do hĺbky. Kniha *Sloboda voľby* pozostáva z desiatich kapitol, ktoré sa dotýkajú viacerých oblastí ekonomiky. V nich autor poukazuje na príklady toho, ako môže voľný trh prosperovať, a ako môže zlyhať v prípade, že sloboda voľby bude potlačená. Cieľom jeho publikácie je poukázať na významnosť a dôležitosť práva slobody, či už v ekonomickom alebo ľudskom aspekte. Zdrojom a východiskom pre budovanie autorovej teórie sú Spojené štáty americké a ich inštitúcie, na príklade ktorých vysvetľuje, akú silu mala sloboda voľby v minulosti. Nový svet bol pre ľudí, ktorí utekali pred tyraniou a biedou miestom a možnosťou na lepší a slobodný život. Autor v tomto kontexte vyzdvihuje najmä význam podpísania *Declaration of Independence*²⁶, ktorá bola kľúčom pre nezávislosť a ľudskú rovnosť, ale takisto odkazuje aj na funkčnosť teórie Adama Smitha o neviditeľnej ruke trhu. Len ľudský egoizmus, vlastný záujem, podnikavosť a kreativita dokázali vytvoriť z nového sveta hospodársky zázrak. Túto skutočnosť poukazuje na príklade s poľnohospodárskym sektorom. Tomu v minulosti patrilo prvenstvo v hospodárskej činnosti a zamestnávala najväčší počet obyvateľov, nielen v Amerike. Dnes sú Spojené štáty americké najväčším exportérom poľnohospodárskych výrobkov na svete aj napriek tomu, že v tomto sektore pracovalo v roku 2018 už iba 1,4 %²⁷ z celkového počtu zamestnaných ľudí. Za týmto americkým zázrakom stála sloboda a nezávislosť farmárov, priestor pre podnikanie, slobodný prílev kapitálu, experimentácia s technológiami a minimálne štátne zásahy. Aj v súčasnosti

²⁶ Vyhlásenie nezávislosti Spojených štátov amerických v roku 1776

²⁷ The World Bank. *Employment in agriculture* [online]. 2019.[cit. 2019-09-08]. Dostupné na: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?end=2018&locations=US-RUCN&start=1991&view=chart%3E>.

môžeme stále konštatovať, že práve Spojené štáty americké sú vyznačované silným liberalistickým prístupom a patria k najviac slobodným krajinám sveta. Pre porovnanie, v centrálne plánovanej krajine, akou je napríklad Čína, poľnohospodárstvo nie je natoľko modernizované a zamestnáva oveľa vyššie percento zamestnancov, až 26,7%. Na tomto príklade autor poukazuje, že teória Adama Smitha naozaj funguje a slobodná voľba zohráva dôležitú úlohu vo všetkých aspektoch či už ľudského bytia alebo ekonomickej vedy.

V českom vydaní diela Sloboda voľby z roku 1992 sa autor Milton Friedman prihovára v tom čase ešte československým čitateľom v krátkom predslove. Hneď v úvode do protikladu uvádza dva výroky, vyjadrujúce opačné názory na vlastníctvo a princípy, akými sa dá v ekonomike dosiahnuť prosperita a funkčnosť štátu. Prvým výrokom je myšlienka Pierra Josepha Proudhona (What is Property? Or, an Inquiry into the Principle of Right and of Government, 1840) : „*Vlastníctvo je lúpež.*“ Autor si je vedomý, že táto socialistická doktrína, ktorú opisuje aj ako diabolský princíp je československým čitateľom dobre známa. Vysvetľuje fungovanie trhovej ekonomiky a kritizuje tiež pojem politická demokracia. Tú sa štáty snažili dosiahnuť v proteste proti komunizmu. Trhová ekonomika, ak má byť efektívna a má zabezpečiť prosperitu musí byť slobodná, a to je možné len za existencie súkromného vlastníctva. S tým súvisí druhý výrok, ktorý autor v predslove použil, a ku ktorému sa prikláňa on sám. Tvrdenie Friedricha Hayeka (1944), že : „*Systém súkromného vlastníctva je najdôležitejšou zárukou slobody, nie len pre tých ktorí vlastnia ale rovnako aj pre tých, ktorí nevlastnia*“ vyzdvihuje podstatu a dôležitosť práva na vlastný majetok a zaobchádzanie s ním. Iba sledujúc túto myšlienku a princíp, je možná transformácia z centrálne riadenej spoločnosti na spoločnosť, ktorá bude prosperujúca a slobodná.

Sloboda voľby sa venuje širokej škále problematiky, vrátane tej daňovej. Zaoberá sa oblasťami ako napríklad infláciou a spôsobmi ako ju vyliečiť, sociálnemu systému, úlohou vlády v hospodárskej politike, primárnemu a sekundárnemu vzdelaniu či medzinárodnému obchodu. Svoju pozornosť venuje aj trhovému mechanizmu, jeho sile v samostatnú obnovu, úlohe cien, prenosu informácii a motivácii. Tovary a služby sú neoddeliteľnou súčasťou nášho každodenného života. Využívame ich nielen pre svoje základné potreby, ale aj pre zábavu a osobný rozvoj, bez toho, aby sme sa zamýšľali nad tým, ako dlho trvala ich výroba, aké rozhodnutia a príkazy ju sprevádzali a ako je možné, že je tovar v správnom čase na správnom mieste k dispozícii, aby sme si ho mohli zakúpiť, prípadne službu využiť.

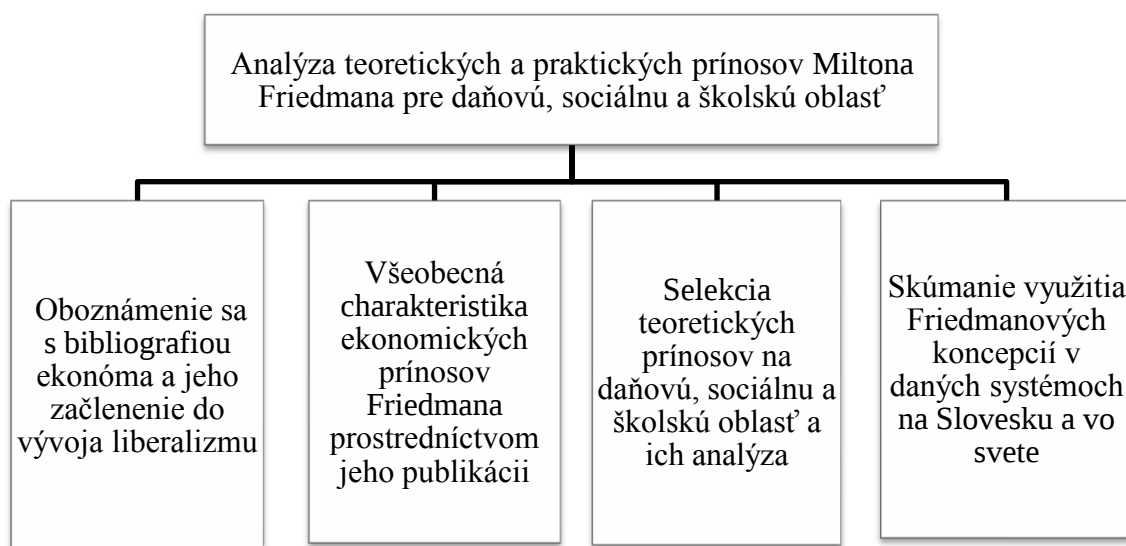
Autor častokrát poukazuje v knihe na rozdiely medzi centrálnou plánovanou spoločnosťou, sprevádzanou prísnymi rozkazmi a spoločnosťou kapitalistickou, slobodnou. V diele sa zaoberá myšlienkou, že aj tá najviac autokratická forma nemôže byť riadená iba rozkazmi, pretože ten, kto rozkazy vydáva nemôže mať dostatočné informácie k riadeniu toho najnižšie postaveného. Každý jeden článok v organizácii riadenia dopĺňa, či už legálne, alebo nelegálne rozkaz o dobrovoľnú spoluprácu, teda o vyhodnotenie konkrétnej situácii v danom čase. Tento prvok môže rozkaz buď doplniť, v niektorom z prípadov dokonca aj zrušiť. Takáto skrytá dobrovoľná spolupráca dokáže aj v centrálne plánovanom hospodárstve dosiahnuť pokrok vpred. Naopak, nemôže existovať ani spoločnosť, ktorá bude stavať iba na dobrovoľnej spolupráci bez rozkazov a obmedzení, pretože sa vždy dostaví donucovací prvok v podobe zvýšenia daňového zaťaženia, zákazu určitých činností či napríklad obchodovania s konkrétnou komoditou. Ďalšou z tém, ktoré Milton Friedman v knihe ďalej rozoberal bol jeho pohľad na rozdeľovanie príjmov a definovanie ľudského kapitálu. Tvrdí, že ľudský kapitál je hlavným výrobným zdrojom v Spojených štátoch amerických. Jeho akumulácia vedie k nárastu vedomostí človeka, zvyšovaniu kvality a dĺžky života. Fyzický kapitál síce slúži na zvyšovanie produktivity práce, ale za schopnosťou vymyslieť nové formy fyzického kapitálu stoja ľudské poznatky a znalosti. Náklady a náročnosť na obnovu ľudského kapitálu sú v mnohých prípadoch vyššie, odmenou sú však rýchlejšie a vyššie výnosy z nich. K nespokojnosti z rozdeľovania príjmov dochádza v každej spoločnosti po celom svete, sú namierené proti slobodnému trhu a vznikajú z dôvodu, že len ťažko chápeme, prečo dostávame menej peňazí ako iní. Na vysvetlenie autor využíva funkcie cien, konkrétne tie, že ceny slúžia na prenos informácií, ako zdroj motivácie a tiež plnia funkciu rozdeľovania príjmu. Aj keď boli snahy tieto funkcie od seba oddeliť, neboli úspešné. Vysvetlením je skutočnosť, že žiaden rozumný človek by nepracoval v ťažkom zamestnaní, ak by v ľahkom dostával ten istý príjem. Ak ceny nebudú môcť plniť funkciu prerozdeľovania, nebudú plniť ani iný účel.

2 Cieľ a metodika práce

Cieľ predkladanej diplomovej práce je diferencovaný do dvoch úrovní z hľadiska hierarchického usporiadania a ich vzájomnej kompatibility.

Prvú úroveň predstavuje hlavný cieľ, ktorý má komplexný charakter a nesie meno diplomovej práce. Je z obsahovej aj štrukturálnej stránky obsiahlejší. Súčasťou druhej úrovne, sú parciálne ciele, zamerané na čiastkový okruh danej problematiky. Tieto ciele sú vo vzťahu k hlavnému cieľu podradené a sú opodstatnené z hľadiska ich pomocnej funkcie. Súčasne obe úrovne sú nevyhnutné k efektívnemu dosiahnutiu výsledkov. Hierarchia jednotlivých cieľov tejto predloženej diplomovej práce je znázornená prostredníctvom tzv. stromu cieľov v schéme č.1.

Schéma č. 1 : Strom cieľov

Zdroj : vlastné spracovanie

Hlavným cieľom diplomovej práce bolo analyzovať a čitateľom poukázať na teoretický a praktický prínos amerického ekonóma pre oblasť daňovníctva, ale aj sociálneho zabezpečenia a školstva, ktoré sú z hľadiska verejných financií s daňovým systémom priamo prepojené. Z teoretického hľadiska bolo našou snahou charakterizovať jednotlivé riešenia, ktoré autor navrhuje v skúmaných oblastiach. Praktický prínos sme sa snažili poukázať na vzorke krajín, vrátane Slovenska, ktoré vo svojich systémoch aplikovali aspoň čiastočne navrhované koncepcie a vhodnými ukazovateľmi sme sa pokúsili posúdiť ich úspešnosť.

Prvým parciálnym cieľom bolo zaradenia Milтона Friedmana do historického sledu vývoja liberalizmu ako ekonomického smeru, a v rámci tohto začlenenia identifikovať jeho postavenie v ňom. Pre jasnejšie pochopenie jeho myšlienok bolo súčasťou tohto cieľa aj oboznámenie sa s pracovným, ale aj osobným profilom autora. Snahou bolo zachytiť najdôležitejšie míľniky jeho života, ktoré sa významným spôsobom podieľali na budovaní jeho osobnosti a mali vplyv na jeho vedeckú a výskumnú činnosť.

Ďalším pomocným cieľom bola stručná a všeobecná charakteristika Friedmanových najvýznamnejších prínosov do ekonomickej vedy. Zdrojom čerpania poznatkov, ktoré mali vplyv na formovanie teoretickej vedy, ale aj na fungovanie svetových hospodárskych politík, boli autorove publikácie a príspevky, či už v knižnej alebo elektronickej podobe.

Analýza vybraných teoretických prínosov v daňovom, sociálnom a školskom systéme bola súčasťou tretieho čiastkového cieľa. V rámci tejto kategórie sme seletovali prínosy iba do predmetných troch skúmaných oblastí, ktoré sa dotýkajú daňového systému a vhodnými metodologickými postupmi sme sa snažili o ich vysvetlenie v teoretickej rovine. Zamerali sme sa na základné charakteristické prvky jednotlivých návrhov, ktoré Friedman odporúčal v daných oblastiach, a pozornosť sme upriamili aj na historické udalosti, ktoré im predchádzali.

Štvrtý parciálny cieľ bol súčasťou praktickej roviny. Snahou bolo posúdiť využiteľnosť Friedmanových návrhov v predmetných troch systémoch na Slovensku a vo svete. Predmetom skúmania boli tie krajiny, ktoré sa pokúsili o transformáciu jeho teórií do praxe v rámci svojich národných systémov.

Komplexne stanovené ciele a vhodne zvolený metodologický postup sú najvýznamnejšími strategickými krokmi, prostredníctvom ktorých možno efektívne a systematicky dosiahnuť požadovaný výstup činnosti. V zmysle vyššie určených cieľov, ďalej definujeme postupy a metódy spracovania a vyhodnocovania informácií, ktoré boli obsiahnuté v tejto diplomovej práci. Kľúčovým aspektom k odôvodneniu metodológie je preukázanie, že je správne zvolená vzhľadom na posudzovanú problematiku, preto je dôležité jasne vymedziť aj skúmaný objekt. Objektom skúmania tejto diplomovej práce bol americký liberálny ekonóm Milton Friedman a jeho teoretická inovácia v oblasti ekonomickej vedy, predovšetkým v daňovom, sociálnom a školskom systéme.

Prvou fázou v rámci postupu práce bol prieskum bibliografických zdrojov a zhromažďovanie poznatkov súvisiacich s obsahovou stránkou práce. Informačným prameňom boli predovšetkým publikácie Milтона Friedmana v rôznych podobách, predovšetkým jeho knižné diela, články, príspevky a videonahrávky. Hlavným zdrojom,

z ktorého sme čerpali v praktickej časti práce, bolo Friedmanovo dielo Sloboda voľby, ktoré reprezentuje jeho názorové presvedčenie nielen v oblasti daní ale aj v príbuzných sférach. Doplnujúcim materiálom bola aj odborná literatúra domácich a zahraničných autorov, ktorí sa zaoberali ekonómovou osobnosťou – jeho bibliografiu a prínosu do ekonomickej teórie a praxe. Následne sme sa venovali podrobnému štúdiu získaných informácií a ich textovému spracovaniu v súlade so stanovenými parciálnymi cieľmi v chronologickej postupnosti.

Získané údaje sme spracovali použitím základných vedeckých metód. Najčastejšie využívanou metódou bola analýza faktov, za pomoci ktorej sme okruhy zložitých problémov rozčlenili na menšie, jednotlivé prvky za účelom pochopenia ich podstaty. Ďalšou z metód, bol spôsob zovšeobecnenia, prevažne aplikovaný v teoretickej časti práce, kde sme sa snažili rozsiahle životopisné fakty, ale aj ekonomické poznatky autora zjednotiť do všeobecných línií, jednoduchších pre porozumenie aj laického čitateľa. V rámci opisu Friedmanových prínosov do ekonomickej teórie sme aplikovali aj metódu porovnania s cieľom nájsť zhodné aj odlišné znaky medzi názormi amerického liberála a dovtedy uznávanými ekonomickými teorémami iných autorov hlavných prúdov, napríklad Keynesa. Pri interpretácii výsledkov práce a odvodení záverov, ktoré vyplývali z nášho skúmania, sme sa riadili dedukčnou metódou.

Téma diplomovej práce má teoretický charakter, prevažujú v nej už empiricky dokázané poznatky Milтона Friedmana, preto štatistické údaje a ich analýza má v práci iba veľmi malé zastúpenie. Pre prehľadnejšie a názornejšie zobrazenie niektorých informácií obsiahnutých v práci sme využili grafické spracovanie textu vo forme grafov a schém.

3 Prínos Friedmanových myšlienok realizovaných v praxi

Liberalistický pohľad a názory Milтона Friedmana boli prínosom v mnohých oblastiach ekonomickej vedy. Jeho myšlienky z diela Sloboda voľby, ktoré ovplyvnili daňovú sféru a oblasti s tým úzko súvisiace boli zdrojom pre mnohých praktikov, aj teoretikov. Našou snahou bude nájsť prvky jeho teórie a ich využitie v daňovom, sociálnom a školskom systéme nielen na Slovensku, ale aj v iných krajinách, ktoré boli jeho učením inšpirované.

V spomínaných systémoch, zohrávajú dôležitú úlohu kategórie ako je rovnosť a sloboda, pojmom ktorým Milton Friedman prikladá takú dôležitosť, že ich zohľadňovanie a rešpektovanie by malo byť podľa neho prioritou pri tvorbe ekonomických rozhodnutí. Myšlienky, s ktorými sa stretávame v diele Sloboda voľby, ktoré je zdrojom našej praktickej časti, definujú slobodu a rovnosť ako dve základné ľudské hodnoty, ktorých konečným cieľom by mal byť jednotlivec. V počiatkoch bola **rovnosť chápaná ako rovnaká egalita ľudí pred bohom**, ako osobná rovnosť jedinečného a vzácneho človeka, ktorá dáva človeku jeho základné práva a slobody. Sloboda, bola chápaná ako súčasť rovnosti a predstavovala pre ľudstvo nekonečné možnosti rozhodovania o spôsobe života vlastného života. Túžba po týchto hodnotách viedla v Spojených štátoch amerických až k občianskej vojne, vplyvom ktorej bolo zrušené otroctvo a deklarovaná nezávislosť. Víťazstvom ľudia vybojovali rovnosť všetkých pred bohom, čím sa definícia rovnosti posunula o úroveň vyššie. Nová interpretácia rovnosti, ktorá má dnes pre amerických občanov dominantný význam je už chápaná ako **rovnosť v možnostiach**, teda možnosti využitia svojho talentu a osobných schopností na dosiahnutie určitého postavenia, ktorému nebudú brániť štátne prekážky a iné diskriminačné faktory. V posledných desaťročiach sa formuje nový význam rovnosti, ktorý vedie k priamemu rozporu medzi spomínanými hodnotami - **rovnosť vo výsledku**. Pokus o dosiahnutie takto chápanej rovnosti, alebo aj inak povedené spravodlivého podielu pre všetkých je podľa Milтона Friedmana hlavným zdrojom štátneho obmedzovania slobody a rastu moci štátu. Podľa autora totiž nie je možné určiť spravodlivý podiel pre všetkých, pretože spravodlivosť nemožno jednoznačne definovať, nakoľko sa jedná o subjektívny pojem a individuálny pohľad. V reálnom živote, je táto kategória nedosiahnuteľná, čo uvádza na jednoduchom príklade týkajúceho sa detí so slabším hudobným nadaním. Podľa teórie spravodlivého podielu pre všetkých, by sa na kompenzáciu tejto vrodenej nevýhody malo týmto deťom poskytovať hudobné vzdelanie vo väčšom rozsahu, a naopak deti s výborným hudobným talentom by v tomto vzdelaní

mali byť viac obmedzení, aby sa v jednom momente mohli vyrovnat' a dosiahnuť tak rovnosť vo výsledku. Aj keď podľa autora nemožno v živote dosiahnuť úplnú spravodlivosť pre všetkých, neznamená to, že nemôže existovať súlad medzi slobodným trhom, účinným daňovým systémom, efektívnym sociálnym zabezpečením a verejne financovaným školstvom. V nasledujúcich podkapitolách prinášame prehľad prínosov Milтона Friedmana nielen v daňovej problematike. Jeho návrhy a odporúčania sa týkajú aj reformy sociálneho a vzdelávacieho systému, ktoré s daňovým systémom priamo súvisia.

3.1 Prínos myšlienok M. Friedmana v daňovej oblasti

Rovnaké zdanenie príjmu všetkých občanov bez ohľadu na výšku ich príjmu považuje Milton Friedman za formu prezentujúcu rovnosť v možnostiach, ktorá je v súlade so slobodou. Naopak, princíp progresie, ktoré najviac postihne najbohatšiu skupinu obyvateľov je snahou o dosiahnutie spravodlivého podielu podieľania sa na verejných výdavkoch, a teda dosiahnutie rovnosti vo výsledku. Tento spôsob je už podľa autora štátnym zásahom obmedzujúcim slobodu a diskriminujúci určitú skupinu obyvateľstva. Ukážkou nefungujúceho princípu rovnosti vo výsledku sa stala napríklad Veľká Británia začiatkom 20.storočia. Dôkazom toho bolo vysoké daňové zaťaženie a progresívne zdanenie na úrovni 80 - 90 % pre daň z príjmov a vlastníctva. Podpora štátu blahobytu a široká škála sociálneho zabezpečenia nepriniesla očakávaný efekt a rovnomerné rozdelenie obyvateľstva, práve naopak. Prerozdelenie bohatstva spôsobilo vznik nových privilegovaných skupín, vyhýbaniu sa daňovej povinnosti a s tým súvisiace obchádzanie zákonov, v neposlednom rade aj odliv ekonomicky alebo aj vedecky najaktívnejších občanov. Zmysel pre spravodlivosť a rovnosť tak donútila ľudí porušovať legislatívu a vyvolala neúctu k zákonu, a nielen daňovým, čo dokazuje aj zvýšená kriminalita v tejto krajine v posledných desaťročiach. Krajina v snahe o dosiahnutie rovnakých podmienok pre všetkých tak narušila rovnosť a slobodu, a svojím fungovaním tak docielila iba presadzovanie vlastných záujmov ľudí, v ktorých rukách bola moc.

Progresívne zdaňovanie, ako jedna z možných foriem zdaňovania, má v ekonomickej vede veľa odporcov, ale aj prívržencov. Jeho začiatky sa spájajú s americkou občianskou vojnou a prvou svetovou vojnou, kedy bol tento daňový nástroj využitý na prílev peňažných prostriedkov do štátneho rozpočtu a mal slúžiť ako efektívny a rýchly prostriedok navýšenia daňových príjmov. Uplatňovanie daňovej progresivity v daňových systémoch, alebo naopak zavedenie rovnej dane vychádza z rozdielnosti

chápania a dosahovania spravodlivosti, pričom Milton Friedman považuje pojem spravodlivosť za subjektívnu kategóriu.

Spravodlivosť bola oddávna jednou z požiadaviek na daňový systém, stretávame sa s ňou už pri daňových kanónoch klasického ekonóma Adama Smitha, ktorý sa zastával myšlienky, aby ľudia platili dane v rámci svojich finančných možností. Na základe platobnej schopnosti, teória spravodlivosti rozlíšila horizontálnu spravodlivosť zdanenia, ktorá predstavuje rovnomerné zdaňovanie pre jednotlivcov s rovnakými podmienkami, a vertikálnu daňovú spravodlivosť, ktorej princípom je progresia v zdaňovaní. Z jej definície vyplýva, že daňovníci s vyššími príjmami, by mali byť vystavení väčšej daňovej záťaži a platiť vyššie dane, pričom príjmovú nižšiu skupinu jednotlivcov by sa mali zdaňovať nižšou daňovou sadzbou. Zohľadniť sa tak má solidárny aspekt a výsledkom má byť prerozdelenie bohatstva od bohatších k chudobnejším. Idea rovnej dane nie je v daňových systémoch krajín až tak využívaná. Sľubuje zjednodušenie daňového systému a vyššie daňové príjmy.

Kľúčovým problémom, ktorý Milton Friedman videl v daňovom systéme Spojených štátov amerických a daňovej progresivite v zdanení bola zložitosť a nedostatočná motivácia pre ekonomické subjekty. Uprednostňoval kombináciu jednoduchého, spravodlivého a účinného daňového systému. Daňový systém, a samotnú daň z príjmov považoval za „bezbožný neporiadok“. Ako predstaviteľa liberalistického smeru, veriaceho že menej štátnych zásahov by viedlo k prosperite a rastu štátu, mal v daňovej politike jasný názor : „*Som za zníženie daní za akýchkoľvek okolností, pre akékoľvek ospravedlnenie, z akéhokoľvek dôvodu, kedykoľvek je to možné.*“²⁸. Riešenie videl v **zavedení tzv. flat - rate tax** (v preklade rovná daň) pre daň z príjmov fyzických osôb, ktorá by zabezpečila dostatočné daňové príjmy natoľko, aby sa mohli daňové sadzby držať na nízkej úrovni. Rovnú daň odôvodňuje tvrdením, že by odstránila daňové úľavy v priemysle a zabránila vyhýbaniu sa daňovej povinnosti a daňovým únikom, ktoré sa týkali najmä bohatších skupín zdaňovaných vyššou daňovou sadzbou. Navrhuje zrušenie dane z príjmov právnických osôb, koordináciu príjmov a odstránenie zbytočných daňových odpočtov.

Uplatňovania rovnej dane v praxi sme uviedli na príklade estónskeho daňového systému, ktorý ako jeden z prvých sa odvážil k reforme tohto typu. Analyzujeme tiež

²⁸TASSELMYER, M. *Tax Reform According to Milton Friedman* [online]. 2013. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://www.ntu.org/publications/detail/tax-reform-according-to-milton-friedman>

slovenský daňový systém, v ktorom rovná daň istý čas nahradila progresiu zdaňovania, a s odstupom času vyhodnocujeme úspešnosť a správnosť tejto zmeny zdanenia príjmov.

3.1.1 Estónska daňová reforma nasledujúca učenie Milтона Friedmana

Estónsko je jednou z krajín, ktorej daňová reforma bola uskutočnená v zmysle myšlienok rovnej dane Milтона Friedmana a je fungujúcim dôkazom toho, že toto daňové nastavenie je účinné a prosperujúce. Touto reformou sa zaradila medzi prvú krajinu Európskej únie, ktorá vo svojom daňovom systéme zaviedla rovnú daňovú sadzbu pre daň z príjmov fyzických osôb.²⁹ Ich daňový systém so štruktúrou rovnej dane sa považuje vo svete za jeden z najviac liberálnych, a súčasne aj najjednoduchších systémov.

Estónsko ako krajina je v mnohých či už rozlohových aspektoch alebo totalitnej minulosti veľmi podobné Slovensku. Po rozpade sovietskeho systému a získaní nezávislosti, estónske hospodárstvo zažívalo priam devastčné dôsledky. Absolútna ekonomická závislosť na Rusku sa veľmi radikálne po rozpade komunistického systému prejavila vo forme hyperinflácie, vysokej nezamestnanosti, poklesu reálnych príjmov obyvateľstva a prázdnych pultov v obchodoch s nekonečnými radmi ľudí, ktorí si chceli zaobstaráť základné potraviny. Sovietska centrálna veľmoc narušila estónske prostredie a bolo nevyhnutné pristúpiť k reformám celej spoločnosti, vrátane daňového systému. Iniciatívnou osobou týchto reforiem bol Mart Laar, vtedajší predseda vlády, ktorý je dnes uznávaný ako historik a významná osobnosť estónskych dejín, ktorá sa podieľala na dynamickom rozvoji ekonomiky Estónska v 90. rokoch. Za jeho vlády sa zaviedol radikálny ekonomický program na oživenie hospodárstva s cieľom dosiahnutia makroekonomickej stability, čo sa časom ukázalo ako najlepšie rozhodnutie v najvhodnejšom čase. Prvá úspešná reforma sa týkala menovej politiky, zavedením vlastnej meny a znovu naštartovaniu zahraničného obchodu, ktoré sa preorientovalo z východu na západ. V snahe vyrovnať štátny rozpočet sa zrušili všetky druhy dotácií, došlo k redukcii vlády, odstránili sa neúčinné a umelo podporované hospodárske činnosti a privatizoval sa priemysel. Tieto zmeny zastavili pokles ekonomiky, stabilizovali hospodárstvo, čím sa nastolili podmienky pre ďalšiu fázu reformy, ktorá bola nasmerovaná na reálny rast ekonomiky, a ktorej súčasťou bola aj daňová reforma. K dovtedy uplatňujúcemu sa progresívnemu daňovému systému sa samotný Mart Laar vo svojom článku *Vedenie úspešného prechodu: Estónsky zázrak* vyjadril, že : „*ľudia boli potrestaní za to, že boli*

²⁹GREENBERG, D. *The Flat Tax: An Examination of the Baltic States* [online]. 2009. [cit. 2019-12-22]. Dostupné na : <https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1158&context=curej>

úspešní a ich entuziazmus určovať svoju budúcnosť sa značne znížil.“ Pri navrhovaní daňového systému Mart Laar čerpal z literatúry Milтона Friedmana a zdrojom pri budovaní daňovej reformy bola práve jeho teória rovnej dane. Požiadavkou na nový systém daní bola administratívna jednoduchosť, nízka nákladovosť, zrozumiteľnosť pre daňovníka a čo najširší základ dane len s minimálnymi oslobodeniami. Motiváciou pre podnikateľskú činnosť a aktivitu obyvateľov mala byť nízka jednotná daňová sadzba. Od roku 1994 bola zavedená rovná daň z príjmov fyzických aj právnických osôb na úrovni 26%, pričom toto nastavenie úrovne ostalo nezmenené nasledujúcich desať rokov. Od daňovej reformy až po súčasnosť sa uplatňovala iba proporcionálna daňová sadzba v prípade oboch daňových subjektov, ktorá mala klesajúci charakter. Doposiaľ najnižšia úroveň 20% sa dosahuje od roku 2015. Celkový vývoj daňových sadzieb v Estónsku od roku 1994 je znázornený v grafe č.3.

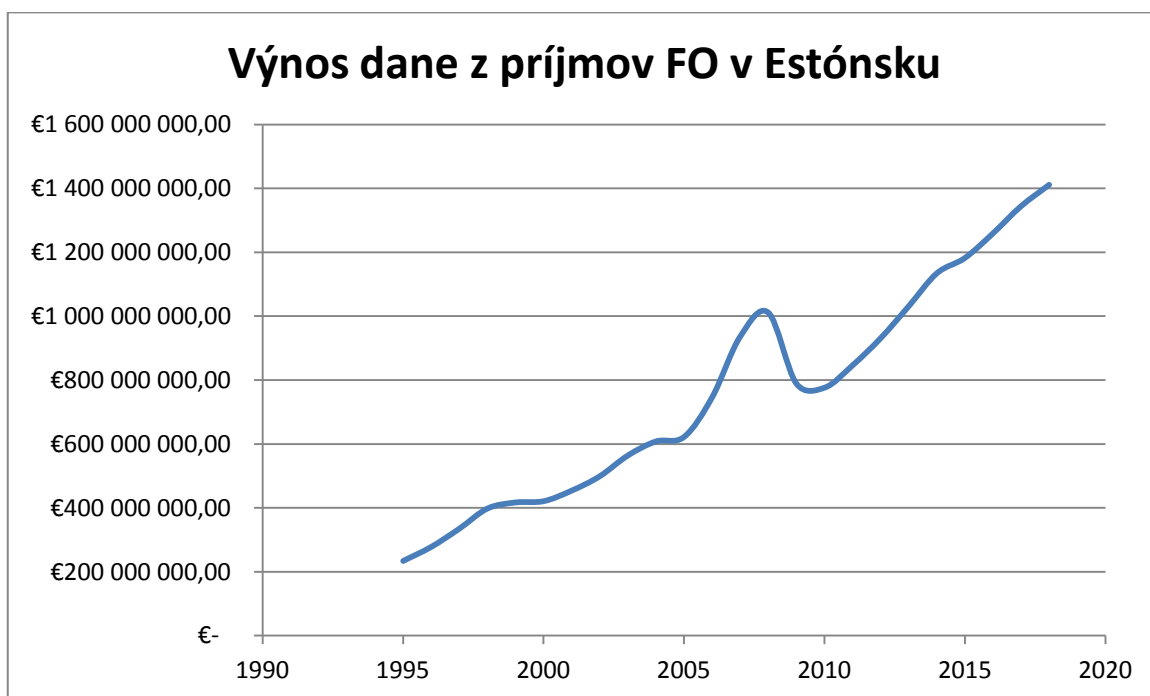
Graf č.3 : Vývoj sadzby dane z príjmov fyzických a právnických osôb v Estónsku

Zdroj : Tradingeconomics. *Estonia personal and corporate income tax rate* [online].2019. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://tradingeconomics.com/estonia/personal-income-tax-rate>

Takto nastavený daňový systém z roku 1994, nielen že zefektívnil výber daní na území Estónska, ale navýšil daňové príjmy do štátneho rozpočtu. Rastúcu tendenciu daňových výnosov v Estónsku aj napriek jednotnej sadzby dani znázorňuje graf č.4.

Graf č. 4 : Výnos dane z príjmov fyzických osôb do štátneho rozpočtu v Estónsku

Zdroj : vlastné spracovanie podľa OECD. *Details of Tax Revenue – Estonia*[online].2019. [cit. 2019-10-15].
Dostupné na : <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REVEST>

Klesajúci charakter krivky výnosov dane z príjmov fyzických osôb z grafu č.4 sa prejavil iba v rokoch 2009 -2010, v dôsledku globálnej hospodárskej krízy. V ostatných rokoch dochádzalo ku každoročnému nárastu týchto daňových príjmov.

Reforma daňového systému a obnovené podnikateľské prostredie s prílevom zahraničných investícií boli impulzom toho, že medzi rokmi 1992 až 1994 pribudlo v Estónsku približne 68 000 nových podnikov, najmä malých a stredných,³⁰ ktoré boli stimulom pre ekonomický rast a zamestnanosť. Estónsko bolo v tomto smere príkladom aj pre ostatné pobaltské krajiny, ktoré v tom období do svojich daňových systémov taktiež zaviedli rovnú daň. Daňová prosperita estónskeho systému trvá dodnes. V roku 2019 patril estónsky daňový systém k najlepším v rámci OECD, už šiesty rok za sebou.³¹ Odôvodňuje sa to aj rovnou daňovou sadzbou a oslobodením zdaňovania reinvestovaných ziskov v prípade korporátnej dane.

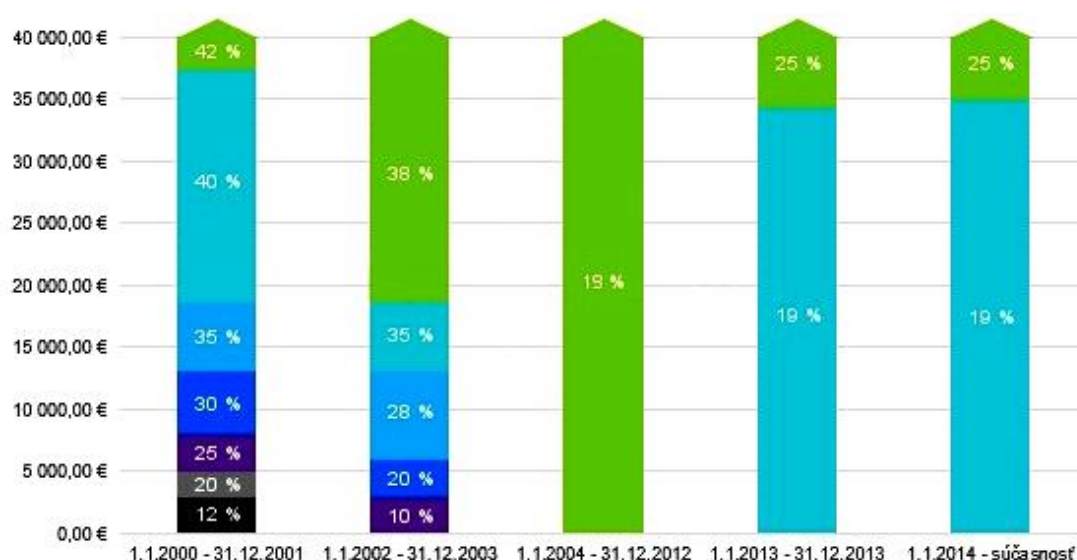
³⁰LAAR, M. *Leading a Successful Transition: The Estonian Miracle* [online]. 2009. [cit. 2019-12-22]. Dostupné na :<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1007/s12290-008-0024-z>

³¹BUNN, D.- ASEN E. *International Tax Competitiveness Index 2019* [online]. 2019. [cit. 2019-12-22]. Dostupné na : <https://taxfoundation.org/publications/international-tax-competitiveness-index/>

3.1.2 Progresívne zdanenie vs. proporcionálna rovná daň na Slovensku pri dani z príjmov

Prvky progresívneho zdanenia, ktorého odporcom je Milton Friedman, ale aj rovnej dane, ktorej sa naopak zastáva môžeme pozorovať aj v daňovom systéme Slovenska pri dôchodkových daniach, konkrétne pri dani z príjmov fyzických a právnických osôb. Oba druhy dôchodkovej dane sa na našom území uplatňujú od vzniku Slovenskej republiky a v priebehu rokov prešli výraznými daňovými reformami a úpravami, čo sa odzrkadlilo v zmene daňových príjmov do štátneho rozpočtu, a v konečnom dôsledku to ovplyvnilo aj oblasť verejných financií. Snahou jednotlivých reforiem daňového systému a verejných financií bolo zníženie daňového zaťaženia pre daňové subjekty, ktoré sa malo zabezpečiť presunom daňového zaťaženia z práce na spotrebu, ďalej k tomu patrila ľahšia interpretácia daňovej legislatívy a eliminácia prvkov a náležitostí, ktoré sa zdali byť nesystémové ku vzťahu k daňovému systému. Cieľom bolo jednak umožniť fiškálnu neutralitu, ale tiež podporiť podnikateľské prostredie na Slovensku a ochrániť ekonomickú aktivitu obyvateľstva. V nasledujúcom grafe č.5 si ukážeme aké daňové sadzby sa uplatňovali pri dani z príjmov fyzických osôb na Slovensku od roku 2000 až po súčasnosť a bližšie si charakterizujeme vybrané obdobia a ich vplyv na celkovú makroekonomickú situáciu krajiny.

Graf č.5 : Vývoj sadzby dane z príjmov fyzických osôb na Slovensku

Zdroj : BENKO, J. *Vývoj sadzieb dane z príjmov za roky 2000 až 2017*. [online]. 2016. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://www.podnikajte.sk/dane-a-uctovnictvo/c/2956/category/dan-z-prijmov/article/vyvoj-sadzieb-dane-z-prijmov.xhtml>

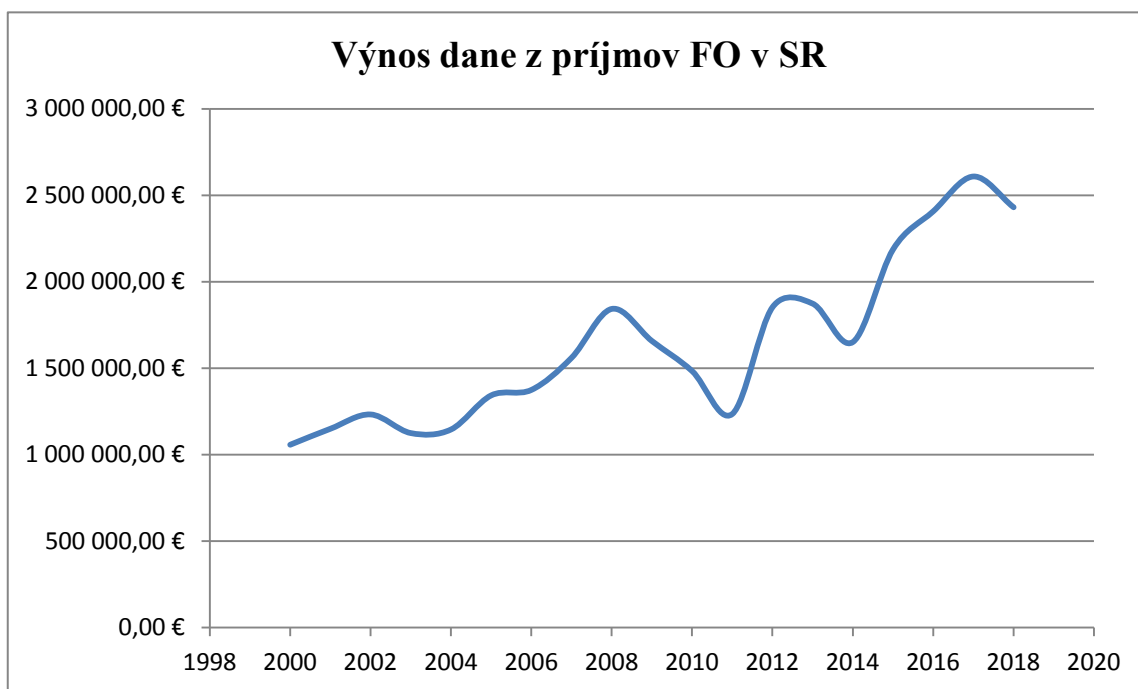
Z uvedených informácií grafu č.5 môžeme vidieť že daňové sadzby dane z príjmov fyzických osôb v jednotlivých obdobiach boli rôzne a dosahovali odlišné stupne progresivity. Do roku 2004 sa na Slovenku uplatňovalo iba progresívne zdanenie. V roku 2000 zahŕňalo až sedem možných daňových pásiem, kam sa daňovník zaradil na základe výšky jeho príjmu. Daňová sadzba v tomto období dosahovala až 42%. Od roku 2002 sa systém v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi zjednodušil, najvyššia daňová sadzba už bola na úrovni iba 38% a znížil sa aj počet daňových pásiem. Toto obdobie bolo vyznačované častými legislatívnymi zmenami v daňových zákonoch, ktoré plynuli z komplikovanosti systému a nejednoznačnosti právnych noriem. Vysoké daňové sadzby viedli k obchádzaniu zákonov a vyhýbaniu sa daňovej povinnosti. Od štrukturálnej daňovej reformy v roku 2004 až po rok 2012 bola daňová sadza proporcionálna na úrovni 19% a z objektívneho pohľadu odborníkov sa toto obdobie považuje najvhodnejšie nastavené. *„Zlepšilo sa podnikateľské prostredie. Slovensko získalo porovnateľné výhody na investovanie, došlo k zrýchleniu dynamiky rastu ekonomiky a aj daňových príjmov. Daňový systém bol jednoduchý, efektívny a motivujúci, začali sa uplatňovať hlavné zásady zdaňovania.“*³² V súčasnosti sa opäť uplatňuje progresívne zdaňovanie dane z príjmov fyzických osôb, ktoré bolo opätovne zavedené novelizáciou v roku 2013, nie však v podobe ako tomu bolo v minulosti. Mnohí odborníci z praxe považujú tento prechod za čierne obdobie Slovenska, aj z dôvodu že táto zmena so sebou niesla viac politických motívov, ako tých daňových. Príčinou vrátenia sa k daňovej progresivite bolo navýšenie daňových príjmov do rozpočtu štátu zavedením druhého daňového pásma s úrovňou daňovej sadzby na 25%. Ide o kľzavú progresívnu daňovú sadzbu, čo v praxi znamená, že do hranice 36 256,37³³ € sa uplatní príslušná daňová sadzba v daňovom pásme, konkrétne základná sadzba dane 19% a po prekročení hranice sa zvyšok zdaní daňovou sadzbou vyššieho daňového pásma, teda sadzbou 25%.

Aby sme posúdili, aký vplyv mal prechod z progresívneho zdaňovania na rovnú daň z príjmov fyzických osôb zavedenú v roku 2004, rozhodli sme sa tieto zmeny poukázať na výške daňových výnosoch z tejto dane do štátneho rozpočtu v období rokov 2000 až 2018 v grafe č.6.

³² MAREC, R. *25 rokov daňového systému SR – podnikatelia kedysi platili 60% dane*. [online]. [cit. 2019-10-19]. Dostupné na : <https://skdp.sk/webnew/main.nsf/0/79FE0D515040F2E1C12582470036ED90>

³³ 176,8-násobok sumy životného minima, platného pre rok 2019

Graf č.6 : Výnos dane z príjmov fyzických osôb do štátneho rozpočtu na Slovensku

Zdroj : vlastné spracovanie podľa Ministerstvo financií Slovenskej republiky .*Daňové príjmy*[online]. 2019. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/ekonomicke-statistiky/danove-prijmy/>

Na základe údajov z grafu č. 6 môžeme skonštatovať, že daňové výnosy predmetnej dane majú stúpajúcu tendenciu. Rastúci trend sa prejavil aj v roku 2004 kedy sa zaviedlo proporcionálne zdanenie a daňová sadzba klesla na 19%. Môžeme teda konštatovať, že tvrdenie Milтона Friedmana o rovnej dani, ako o vhodnom nástroji daňovej politiky, ktorý zabezpečí dostatok daňových príjmov do rozpočtu štátu bolo v zmysle tohto príkladu potvrdené.

Podobne ako pri dani z príjmov fyzických osôb si charakterizujeme aj zmeny v daňových sadzbách dane z príjmov právnických osôb po jednotlivých obdobiach. Percentuálne najvyššia daňová sadzba vo výške 45% pre právnické osoby sa uplatňovala prvých 7 rokov od vzniku Slovenskej republiky, kedy sa krajina snažila o ekonomickú rovnováhu a jej udržateľnosť, v neposlednom rade aj o zabezpečenie dostatočných rozpočtových príjmov. Takto vysoko nastavená daňová sadzba a preddavkový systém bola finančným problémom pre veľkú časť podnikov a v niektorých prípadoch predstavovala až devastačné následky. Nasledujúci vývoj daňových sadzieb pre právnické osoby pre lepšie znázornenie uvádzame v grafe č.7.

Graf č.7 : Vývoj sadzby dane z príjmov právnických osôb na Slovensku

Zdroj : BENKO, J. *Vývoj sadzieb dane z príjmov za roky 2000 až 2017* [online]. 2016. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://www.podnikajte.sk/dane-a-uctovnictvo/c/2956/category/dan-z-prijmov/article/vyvoj-sadzieb-dane-z-prijmov.xhtml>

V porovnaní s daňou z príjmov fyzických osôb pri nezohľadnení spoločností pracujúcich v oblasti poľnohospodárstva, pre ktoré v rokoch 2000 a 2002 platili znížené sadzby, sa v celom skúmanom období uplatňovala iba proporcionálna daňová sadzba. Od roku 2000 sa sadzba dane postupne znižovala až do roku 2004 kedy dosiahla svoje minimum 19%. Rovnakú úroveň daňovej sadzby v tomto období dosahovala aj daň z príjmov fyzických osôb a univerzálna spotrebná daň DPH. V tomto prípade môžeme hovoriť o skutočnej rovnej sadzbe v daňovom systéme Slovenska. Aj napriek zníženiu daňovej sadzby v roku 2004 došlo k navýšeniu daňových príjmov, stúpila ziskovosť podnikov, čomu napomohol aj prílev zahraničných investícií, daňové úľavy a nízke úrokové sadzby. V rokoch 2004 až 2008 sa zaznamenal najvyšší ekonomický rast, ktorý bol dosiahnutý aj vďaka daňovej reforme. V tomto sledovanom časovom úseku, konkrétne v roku 2009 sa dosiahol aj najvyšší výnos z dane a tak isto aj najvyšší podiel na daňových príjmoch za celé obdobie existencie štátu, aj napriek hospodárskej kríze vo svete, ktorá sa v daňových výnosoch prejavila až od roku 2010. V nasledujúcom období v roku 2013 sa ekonomický rast mierne spomalil a daňová sadzba sa zvýšila na 23% s cieľom zníženia deficitu vo verejných financiách. V súčasnosti je daňová sadzba na úrovni 21%.

3.2 Prínos myšlienok Milтона Friedmana v sociálnej politike

Ďalšou kategóriou, ktorá je s daňovou problematikou úzko prepojená je oblasť sociálneho zabezpečenia, ako inštitútu sociálnej politiky štátu, ktorý má slúžiť na zabezpečenie sociálnej ochrany obyvateľstva. Autor reaguje na rozsiahlu nespokojnosť s programami verejnej pomoci, ktorá vyvoláva ďalší tlak na jeho rozširovanie a navrhuje tak koncepcnú schému pre reformu v tejto oblasti v podobe negatívnej dôchodkovej dane.

SOCIÁLNE POISTENIE

Sociálne poistenie je chápané ako sociálny program, v ktorom existuje fond, kde sa zhromažďujú peňažné prostriedky, ktorými prispieva samotný poistenec a jeho zamestnávateľ počas jeho produktívneho veku, a odkiaľ bude poistená osoba čerpať prostriedky, ktoré mu náležia v dobe jeho dôchodkového veku. Friedman túto myšlienku degraduje a vysvetľuje dôvody, prečo sociálne zabezpečenie nie je účinné a efektívne. Dane, ktoré dnes platíme slúžia na vyplácanie dávok terajším dôchodcom v systéme. Je to iba mylný dojem, že budúce sociálne plnenia zamestnanca budú uhrádzané zo sumy jeho zaplatených príspevkov. Neexistuje záruka, že terajším platiteľom daní bude ich plnenie v budúcnosti vyplatené, existuje iba ochota budúcich daňovníkov vykonávať svoju daňovú povinnosť v prospech terajších daňovníkov. Ide teda o akýsi transfer prostriedkov od mladšej generácie k staršej. *„Poistenec sa zabezpečuje iba v politickom slova zmysle plnením určitej administratívnej požiadavky, a tak sa iba kvalifikuje na príjem zo sociálneho zabezpečenia.“*³⁴ Neexistuje ekvivalencia vo vyplácaní, o čom svedčí fakt, že výška plnenia nezodpovedá výške, ktorej do fondu v minulosti osoba prispela formou daní. V skutočnosti to vyzerá tak, že sociálne dávky, ktoré sú dnes vyplácané osobám sú vyššie ako hodnota, ktorou do fondu prispeli počas ich produktívneho veku, a naopak, suma, ktorú dnes zamestnanci odvádzajú do fondu sociálneho zabezpečenia je oveľa vyššia, ako ich prisľúbený dôchodok, respektíve iná sociálna dávka. Nielenže toto zabezpečenie nie je efektívnym nástrojom sociálnej pomoci, ale je tiež obrazom nespravodlivej návratnosti poskytnutých platieb. Negatívny postoj k sociálnemu zabezpečeniu ďalej autor odôvodňuje aj faktom, že aj napriek cieleniu sociálnych programov pre najnižšie príjmové skupiny obyvateľov, sú to práve chudobní, ktorí zo sociálneho zabezpečenia získavajú najmenší úžitok. V porovnaní s bohatými, začínajú pracovať už v skoršom veku a svojou prácou prispievajú do fondu väčšou mierou. V priemere sa dožívajú nižšieho veku a teda výhody

³⁴FRIEDMAN, M.- FRIEDMAN R. *Svoboda volby*. Jinočany: H&H, 1992, s.107. ISBN 80-85467-85-2.

sociálnych programov čerpajú iba kratšie časové obdobie. Navyše výška fondu nie je dostačujúca na pokrytie poistného plnenia v súčasnom stave, kedy dochádza k čoraz väčšiemu rastu vyplácaných dávok. Rast počtu osôb, ktorým sú sociálne dávky vyplácané je väčší v porovnaní s rastom pracujúcich, ktorí platia dane a prispievajú do fondu. Sociálny fond sa teda vyčerpáva rýchlejšie a je odkázaný na menší počet daňovníkov. Program je stabilnejší ak na jedného príjemcu pripadá viac pracujúcich osôb. Prognózy do budúcnosti však naznačujú, že pomer sa bude čoraz viac znižovať až sa v tejto štruktúre môže stať finančne neudržateľným. Autor v knihe uvádza aj príklad, kedy v roku 1950 pripadalo na jedného príjemcu sociálnych dávok až 17 osôb platiacich dane, o 20 rokov neskôr sa pomer znížil na troch pracovníkov.³⁵ Jedným z možných dôvodov poklesu je aj nižšia pôrodnosť, ktorá začala klesať v polovici 19. storočia. Od tej doby nenarástla a už sa nevrátila na pôvodnú úroveň.³⁶ Starnúce obyvateľstvo a natalita sa preto stávajú výzvou pre rozvinuté ekonomiky. Problémom medzi verejným dôchodkovým systémom a pôrodnosťou sa zaoberá dnes už viacero inštitúcií, jednou z nich je napríklad aj Európska centrálna banka.

Z predchádzajúcich tvrdení vyplýva, že systém sociálneho poistenia funguje na prevode príspevkov od chudobných k bohatým, zároveň tiež aj od produktívnych ku poproduktívnym. Zodpovednosť za staršiu generáciu existuje už stáročia. V niektorých krajinách, ako napríklad India je to motorom rastu populácie, avšak táto pomoc mladých pre starších bola založená na princípe dobrovoľnosti, morálnej zodpovednosti a subjektívnosti. Naopak, terajší systém sociálnej pomoci funguje na princípe neosobnosti, pracovníci sú povinní prispievať do fondu, a činia tak z donútenia a strachu.

ZDRAVOTNÉ POISTENIE

Počet programov sociálneho zabezpečenia neustále narastá, až do takej miery, že sa stávajú neprehľadné a vzájomne sa prekrývajú. Na jednej strane môže nastať situácia, že splnenie podmienok pre viac sociálnych programov zabezpečí vyšší príjem zo sociálnych dávok pre jednotlivca ako je priemerný zárobok pracujúceho občana. Na druhej strane početnosť týchto programov môže spôsobiť, aj to, že si jedinec danú sociálnu pomoc neuplatní z dôvodu neznalosti. Jednou z oblastí verejnej pomoci zo strany štátu je aj zdravotné poistenie. Spojené štáty americké sú výnimočné v tom, že na lekársku

³⁵FRIEDMAN, M.- FRIEDMAN R. *Svoboda volby*. Jinočany: H&H, 1992, **s.109**. ISBN 80-85467-85-2.

³⁶FENGGE, R.-SCHEUBEL B. Pensions and fertility, back to the roots : The introduction of Bismarck's pension scheme and the European fertility decline. In *ECB Working Paper* [online]. 2014, no. 1734 [cit. 2020-02-20]. Dostupné na : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2493127

starostlivosť utrácajú najvyššie percento národného príjmu spomedzi iných krajín OECD. Milton Friedman problematiku zobrazuje na vzore amerických programov verejnej podpory v oblasti zdravotníctva, na programoch Medicare a Medicaid. Ide o federálne programy, priamu dotáciu štátu, ktoré poskytujú zdravotné poistenie, v prípade, že sa jedná o nízkoprájmové skupiny obyvateľov, osoby so zdravotným postihnutím alebo osoby staršie ako 65 rokov bez ohľadu na výšku príjmu, pričom sa nevylučuje duálne využívanie oboch programov.

Poskytovanie lekárskej starostlivosti výrazne ovplyvnilo obdobie po druhej svetovej vojne, ktoré bolo sprevádzané pokrokom v medicínskej brandži, zvýšením výdavkov na jednotlivca a rovnako aj zvýšením nespokojnosti s poskytovaním tejto starostlivosti. „V roku 1997 vynaložili Spojené štáty 14% hrubého domáceho produktu na lekársku starostlivosť, najvyššiu zo všetkých krajín OECD.“³⁷ Všeobecným trendom je, že výdavky vlády na zdravotníctvo, ktorých súčasťou sú tieto programy sa každoročne zvyšujú a to aj v dôsledku nárastu súkromného zdravotného poistenia a rastu zdravotníckych zariadení. Rovnako ako aj v prípade sociálneho poistenia tu neexistuje ekvivalencia medzi zaplateným poistným a obdržanou čiastkou, ako to býva v prípade súkromného poistenia. Hlavným dôvodom vysokých výdavkov, ktoré autor v tejto oblasti vyzdvihuje, je angažovanosť vlády v prípade poskytovania zdravotnej starostlivosti a existencia tretích sprostredkovateľských strán, ktoré sa podieľajú na úhrade lekárskej starostlivosti, čím sa vyžaduje určitá miera byrokratizácie. Platby totiž neuskutočňuje samotný pacient, ale tretia zúčastnená strana, ktorou môže byť zamestnávateľ, poisťovňa prípadne vládny orgán. Silnou motiváciou pre zamestnávateľov je skutočnosť, že disponujú možnosťou si zdravotnú starostlivosť za svojho zamestnanca započítať ako daňovo uznateľný výdavok a pre zamestnanca sú daňovo oslobodené. Toto nastavenie spôsobuje, že zamestnanci sa spoliehajú na svojho zamestnávateľa v úhrade lekárskej starostlivosti, čo autor vníma ako negatívum z dôvodu, že ak by sa na úhrade podieľal iba samotný pacient, úhrady by vykonával skromne, múdro a nakoľko by to bolo v jeho vlastnom záujme, pravdepodobne by monitoroval aj poskytovateľa lekárskej starostlivosti.

Milton Friedman sa zamýšľal nad významom pojmu zdravotného poistenia a tvrdí, že v oblasti medicíny dostáva iný význam, ktorý sa odlišuje od klasickej definície poistenia ako ochrany pred udalosťou, ktorá prinesie veľké straty. „*Poisťujeme domy proti škodám*

³⁷FRIEDMAN, M. How to Cure Health Care. In *Hoover Digest* [online]. Stanford : Hoover Institution, 2001,no.3[cit. 2019-12-27]. ISSN 1088-5161.Dostupné na internete: <https://www.hoover.org/research/how-cure-health-care-0>

*spôsobených ohňom, nie proti nákladom na kosenie trávniku. Poisťujeme vozidlá proti zodpovednosti voči iným alebo veľkým škodám, nie proti plateniu benzínu. V medicíne sa však stalo bežné spoliehať sa na poistenie, ktorým platíme za pravidelné lekárske prehliadky a častokrát aj za lekárske predpisy.*³⁸

PODPORA BÝVANIA

S kritikou a nesúhlasným stanoviskom Milтона Friedmana sa stretávame aj v oblasti bytovej politiky, kde sa autor orientuje na štátny bytový program – sociálne bývanie. Pod týmto pojmom rozumieme výstavbu bytov prostredníctvom verejného financovania ako formy ďalšej štátnej podpory. Prvotným zámerom bola podpora bývania pre rodiny s nízkym príjmom, neskôr sa program v mnohých krajinách obohatil o rozvoj a obnovu miest, príspevky na nájom a umožnilo sa využitie programu aj v prípade domácností so strednou úrovňou príjmu, ako to bolo napríklad v New Yorku, aby sa podporila prítomnosť strednej vrstvy v meste. Hlavným problémom, ktorý autor vyčíta štátnej bytovej výstavbe je ich nefunkčnosť v zmysle, že sa z nich stávajú brlohy a miesta vandalizmu a kriminality, čo v žiadnom prípade chudobným obyvateľom nepomáha, priam naopak. Dôvodom ich poškodení je fakt, že štátne byty nedávajú pocit vlastníctva a pýchy, ktorá by ich udržiavala v nezničenom stave. Štatistika sa v tomto prípade vyvíja nepriaznivo a to tak, že prevláda počet zničených bytových jednotiek nad postavenými. Obohatení z výstavby štátnych bytov sú predovšetkým vlastníci pôdy, stavebníci a ostatné inštitúcie, ktoré v rámci štátneho programu dosiahli zlepšenie svojho okolia.

3.2.1. Nefunkčnosť štátu blahobytu z pohľadu Milтона Friedmana

Prvými štátmi, ktoré sa považujú za predchodcu moderného štátu spoločenského blahobytu sú Nemecko, Veľká Británia a Švédsko. Dôchodkový zákon a Zákon o národnom poistení, ktoré rozširovali dovtedy fungujúci Zákon o chudobe, boli legislatívnou paradigmou vo Veľkej Británii a podieľali sa na formovaní prvých sociálnych programov v rámci sociálneho zabezpečenia. Zákon o dôchodku, ktorý fungoval na spôsobe priamej pomoci štátu a nie na princípe príspevkovom, priniesol viac nespokojnosti ako všeobecného blahobytu. Dôvodom boli čoraz vyššie výdavky štátu a s tým súvisiace zvyšovanie daňového zaťaženia. V konečnom dôsledku toto sociálne nastavenie v kombinácii s vysokou infláciou prinieslo v tom čase Veľkej Británii rast

³⁸FRIEDMAN, M. How to Cure Health Care. In *Hoover Digest* [online]. Stanford : Hoover Institution, 2001,no.3[cit. 2019-12-27]. ISSN 1088-5161.Dostupné na internete: <https://www.hoover.org/research/how-cure-health-care-0>

nezamestnanosti a stagnáciu reálnych príjmov obyvateľstva. V 30. rokoch 20. storočia bola verejná podpora zavedená aj v Spojených štátoch amerických s jasným cieľom. Prejaviť počas vysokej nezamestnanosti empatiu voči ľuďom pri strate zamestnania a sústrasť nad obyvateľmi v núdzi, pričom táto podpora bola nadstavbou sociálneho poistenia a mala mať iba dočasný charakter. Dodnes patria sociálne programy k najviac výdavkovým položkám štátneho rozpočtu a sú predmetom nespokojnosti zo všetkých strán, či už ide o osoby prijímajúce tieto plnenia, zamestnancov, či zamestnávateľov.

Jednou z vecí, ktoré Milton Friedman pripisuje neúspechu sociálnych programov je pomer daňovníkov, teda platiacich, a tých čo sociálne dávky prijímajú. V začiatkoch fungovania sociálnych programov to nepredstavovalo problém, nakoľko prevládal počet tých, ktorí do fondu prispievali. Ako sme už vyššie spomínali, v súčasnosti je dynamickejší nárast počtu osôb, ktorí využívajú štátnu pomoc a zároveň rastie aj ponuka týchto programov. Dôvodom prečo nefunguje takýto systém a zlyháva vo výsledku autor znázorňuje prostredníctvom schémy č.2, ktorá klasifikuje jednotlivcov do štyroch tried v závislosti od toho, koho peniaze utrácajú a v koho prospech.

Schéma č. 2 : Klasifikácia utrácanie peňazí podľa Milтона Friedmana

Koho peniaze ?	V koho prospech ?	
	pre seba	pre iného
Svoje	I.	II.
Cudzie	III.	IV.

Zdroj : vlastné spracovanie podľa FRIEDMAN, M.- FRIEDMAN R. *Svoboda volby*. Jinočany: H&H, 1992, **s.118**. ISBN 80-85467-85-2.

Na základe rozdelenia podľa schémy č.2 klasifikuje Friedman :

- **skupinu I.** – predstavuje najsilnejšiu motiváciu ušetriť a získať najvyššiu možnú hodnotu za vlastné peniaze, ktoré sa použijú na uspokojenie vlastných potrieb.
- **skupinu II.** - motivácia ušetriť je rovnaká ako v skupine I, nakoľko do tejto skupiny patrí utrácanie vlastných peňazí. Rozdielom je, že v tejto skupine nie je možné dosiahnuť maximálnu hodnotu za utratenú jednotku, lebo tá sa odvíja od preferencie cudzej osoby.
- **skupinu III.** – v prípade tejto skupiny, je nízka snaha o ušetrenie z dôvodu, že sa utrácajú cudzie peniaze. Opakom je ale vysoká motivácia dosiahnutia vysokého úžitku.

- **skupinu IV.** – chýba motivácia ušetriť aj motivácia dosiahnuť maximálnu hodnotu pretože sa utrácajú cudzie peniaze na uspokojenie cudzích potrieb. Ľudia z tejto skupiny majú najväčší vplyv a možnosť rozhodnutia, zároveň disponujú aj mocou korupcie.³⁹

Programy sociálneho zabezpečenia spadajú do posledných dvoch kategórií, teda do skupiny tri a štyri v rámci ktorých sa utrácajú cudzie peniaze buď v prospech samých seba alebo cudzích ľudí. Ukážkovým príkladom je výstavba štátnych bytov, ktorú by sme v rámci jej charakteristík zaradili do skupiny štyri, nakoľko sa financuje z cudzích zdrojov a slúžiť bude cudzím osobám. Hlavnou myšlienkou tejto schémy, je že úradníci a zákonodarcovia vo väčšine prípadov hospodária pri riadení programov s cudzími peniazmi a nemajú motiváciu ušetriť, čo môže byť jedným z dôvodom rastu výdavkov štátu v tejto oblasti a vznik neefektívnosti. Tá by sa zabezpečila iba v prípade, ak by išlo o osobný záujem a dosiahnutie maximálneho úžitku z utrácania vlastných peňazí, čo ale nie je charakteristickou črtou sociálneho programu. Ďalším problémom, ktorý v tejto oblasti súbežne vzniká je moc byrokracie, s tým súvisiaca možnosť korupcie a obohacovania sa. Vedie k snahe získať cudzie peniaze pre vlastné uspokojenie rôznymi spôsobmi, či už legitímnymi alebo vytváraním nátlaku. Dôsledkom toho môže byť orientácia programov sociálneho zabezpečenia aj pre strednú vrstvu, nakoľko nízkopríjmový jednotlivci nemajú dostatok možností a schopností na ovplyvnenie sociálnej politiky a prístup k peniazom, z čoho im plynie značná nevýhoda. Osoby disponujúce mocou, alebo tí ktorí sú súčasťou riadenia týchto programov, budú v snahe získať peniaze ochotní podstúpiť takú výšku straty, ktorá bude nižšia, nanajvýš rovná novej získanej sumy z obohatenia sa. Z toho dôvodu môže byť čistý zisk z prevodu oveľa nižší ako samotné prerozdelenie bohatstva. Takýto postup demonštruje proces prerozdeľovania, nabáda k plytvaniu finančných prostriedkov, nefunkčnosti systému a poškodzuje a znevýhodňuje predovšetkým najnižšiu vrstvu a daňovníkov, ktorí prispievajú do fondu. Týmto spôsobom dochádza k nárastu vládnych výdavkov a k nenaplneniu zámerov sociálneho zabezpečenia, ktorým bola pomoc ľuďom, ktorí to najviac potrebujú.

3.2.2. Negatívna dôchodková daň Milтона Friedmana

Autor vníma sociálne programy ako záťaž pre štát, tvrdí, že väčšina z nich nemala byť nikdy uvedená, pretože nabáda jednotlivcov k pohodlnosti, nečinnosti a spoliehaniu sa na štát. Bez ich prítomnosti, by obyvateľstvo bolo oveľa viac aktívnejšie, samostatnejšie

³⁹FRIEDMAN, M.- FRIEDMAN R. 1992. *Svoboda volby*. Jinočany: H&H, 1992, **s.118**. ISBN 80-85467-85-2.

a nezávislé od štátu. „V ideálnom svete by žiadne vládne programy sociálneho zabezpečenia neexistovali a pomoc tým najbiednejším by poskytovala súkromná charita.“⁴⁰. Odporcovia Milтона Friedmana považujú jeho názor za nehumánný, čo sa však môže zdať iba z krátkodobého hľadiska. V dlhodobom horizonte ide o motivačnú koncepciu, ktorá je navrhnutá tak, aby podnietila k aktivite. Americký ekonóm prináša riešenie pre doterajší sociálny systém v podobe **negatívnej dôchodkovej dane v kombinácii s pozitívnou dôchodkovou daňou, ako alternatívu sociálnych programov**, ako jednu zo základných myšlienok pre modernú sociálnu politiku. Je za to, že takáto koncepcia by znížila vládne výdavky, zvýšila zodpovednosť jednotlivcov a stimuly k práci, zmiernila by nerovnosti medzi obyvateľmi a odstránila prítomnosť byrokracie. Rovnako ako aj sociálny systém by poskytl ochranu a podporu nízkopříjmovým skupinám, osobám závislých na štáte a eliminovala by biedu. V Spojených štátoch amerických, na ktorých príklade autor vysvetľuje a definuje ekonomické problémy v jeho diele, táto reforma sociálneho systému zavedená doposiaľ nebola. Friedman si je vedomý, že táto zmena systému sa zdá byť pre reformátorov a predstaviteľov štátov viac utopická ako reálna, nenachádza zatiaľ uplatnenie v praxi a nenahradí súčasný zaužívaný systém sociálnej pomoci z dňa na deň. No aj napriek politickým a finančným prekážkam, definuje základné prvky tejto koncepcie, aby slúžila ako predstava, možný budúci smer ďalšieho uberania sa sociálnej politiky a podnietila by, aspoň k malým zmenám demontáže štruktúry sociálneho zabezpečenia.

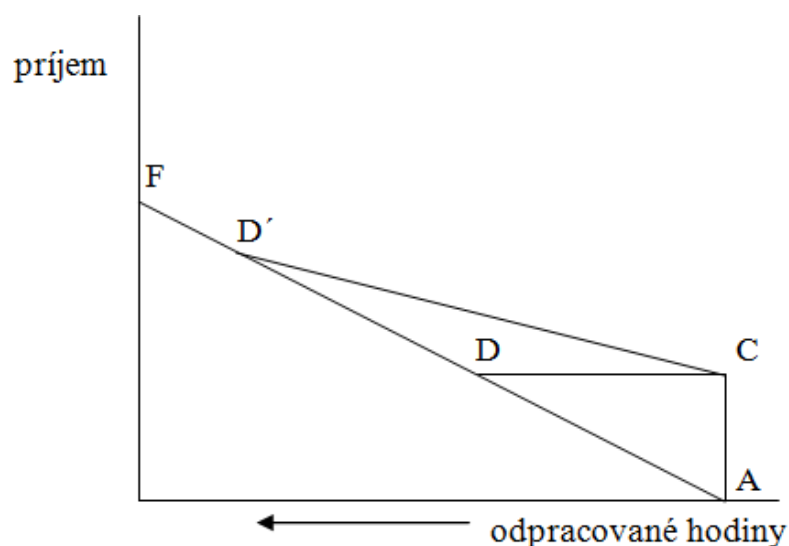
Momentálny systém fungovania sociálnej pomoci v Spojených štátoch amerických funguje v niektorých prípadoch na poskytovaní naturálnych dávok pre ľudí v núdzi, ktorá je v podobe potravín, poukážok na bývanie a iných statkov. Nedostatkom je, že túto dávku je možné použiť iba na jeden účel, na ktorý bola poskytnutá. Milton Friedman navrhuje príplatok v hotovosti k mzde, ktorú by mohli jednotlivci vo forme peňazí využiť na čokoľvek bez obmedzenia na účel. Tento spôsob by dal ľuďom hotovosť na rozdiel od vecných dávok.

Pojem negatívna dôchodková daň vychádza z opozita pozitívnej dôchodkovej dane a na rovnakom princípe aj funguje. Z pohľadu kladnej dôchodkovej dane, si štát nárokuje zo zdaniteľného príjmu určité percento v podobe daňovej sadzby, ktoré smeruje do

⁴⁰FRIEDMAN, M. *The Case for the Negative Income Tax*. [online].1967. [cit. 2019-12-27]. Dostupné na : <https://miltonfriedman.hoover.org/objects/57863/the-case-for-the-negative-income-tax?ctx=b862528c-50cf-45ed-8128-039e00898106&idx=3>

štátneho rozpočtu. Znakom tejto dane je existencia určitého minima hodnoty príjmu, tzv. nezdaniteľného minima, ktoré je od dane oslobodené, ak sa nedosiahne určitá hranicu príjmu. Ak sa táto hranica prekročí, vyrubí sa daň z rozdielu. Vo všeobecnosti platí, že čím bude príjem jednotlivca vyšší, tým vyššia bude odvedená daň do centralizovaného fondu. Naopak, pri zápornej dôchodkovej dani štát posieľa peniaze akoby vo forme vrátenej dane späť daňovníkovi, pričom platí, že čím vyšší príjem daňovník dosiahne, tým nižšia bude vrátená čiastka. V prípade, že daňovník je nízko príjmový a neprekročí hranicu nezdaniteľného minima, formou negatívnej dôchodkovej dane získa od štátu doplatok, ako druh pomoci. Spôsob fungovania negatívnej dôchodkovej dane je možné vyjadriť aj cez vzájomnú závislosť medzi odpracovanými hodinami a hrubým príjmom ako je to v grafe č.8

Graf č.8 : Grafický koncept fungovania negatívnej dôchodkovej dane

Zdroj : vlastné spracovanie podľa MOFFITT, R. *The negative income tax and the evolution of U.S. welfare policy* [online].2003.[cit.2019-12-27]. Dostupné na: <https://www.nber.org/papers/w9751>

Znázornenie na grafe č. 8 predstavuje klasický diagram funkcie negatívnej dane, kde na osi x je počet odpracovaných hodín, ktorý je klesajúci smerom zľava doprava a na osi y je zobrazená výška hrubého príjmu. Koncové body predstavujú extrémy. Je ním bod A, ktorý predstavuje nulový počet odpracovaných hodín a teda nulový príjem a bod F, ktorý uvádza hranicu hrubého príjmu, pomoc resp. nezdaniteľné minimum od ktorej už nie je poskytovaná. Nepracujúca osoba nachádzajúca sa v bode A dostane od štátu ako formu pomoci odmenu, ktorú znázorňuje bod C, a vyššou negatívnou daňovou sadzbou sa zdaní

úsek CD. Nižšou daňovou sadzbou budú zdaňovaní jednotlivci, ktorí začnú pracovať a zároveň budú kvalifikovaní pre podporu od štátu, čo v grafe ilustruje úsek CD'.

Friedman pre lepšiu predstavu uvádza aj konkrétny príklad s rodinou. Ak budeme uvažovať o tom, že nezdaniteľné minimum, v jeho ponímaní je to osobný prídel, bude na rodinu 7 200 dolárov (bod F) a negatívna dôchodková daň bude 50%, tak v prípade, že rodina nebude dosahovať príjem, teda sa bude nachádzať v bode A, štát jej zaplatí 3 600 dolárov (50% z 7 200 dolárov). V opačnom prípade, ak bude mať rodina vlastný príjem vo výške 1000 dolárov, doplatok od štátu sa zníži na 3 100 dolárov (50% z 6 200 dolárov), ale celkový príjem rodiny vrátane doplatku od štátu sa zvýši a bude činiť dokopy 4 100 dolárov. Cieľom zápornej dane je zaistiť minimálny príjem pre osoby, ktorý ak sa nedosiahne prácou, bude doplatený od štátu vo forme priamej dotácie.⁴¹

Táto koncepcia, ktorá by problém chudoby umožnila riešiť efektívnejšie, ľudsky a úspornejšie bude účinná iba v prípade, ak bude náhradou vládnych programov sociálnej podpory a pomoci a nie ich doplnením. Výhodou je, že tento spôsob by sa integroval do terajšieho fungujúceho daňového systému a zameranie zápornej dane by bolo všeobecné v tom zmysle, že záporná daň by sa neobmedzovala iba na určitú skupinu obyvateľstva, ale orientovala by sa na všetky osoby, ktorých príjem dosahuje nízku, resp. aj žiadnu úroveň. Súčasťou Friedmanovho programu reštrukturalizácie sociálneho systému je aj obmedzenie sociálneho poistenia. Navrhuje, aby obyvateľstvo prevzalo zodpovednosť za svoje budúce príjmy a zabezpečilo sa prostredníctvom vlastného sporenia, ktoré im garantuje starobný príjem vo väčšej miere, ako im to sľubuje dnešný systém sociálneho poistenia.

3.2.3 Forma negatívnej dane vo svete a na Slovensku

Idea negatívnej dôchodkovej dane sa v Spojených štátoch amerických nestretla s veľkým pochopením, či už v politických kruhoch alebo na akademickej pôde. Aj keď viedla k mnohým diskusiám ekonómov, v praxi dodnes nenahradila uplatňované sociálne programy, no neostala bez úplného nepovšimnutia. V čiastočnej podobe sa objavili snahy a experimenty s jej zavedením. V minulosti sa o to pokúsili napríklad vtedajší americkí prezidenti, konkrétne Richard Nixon, ktorý ako jeden z prvých zakomponoval princíp negatívnej dane do svojho plánu pomoci rodinám. Rovnako sa o to vo svojich programoch sociálneho zabezpečenia pokúsili aj jeho následníci Gerard Ford, či Jimmy Carter, ktorí proponovali, aby záporná daň sa stala komplementárnou k sociálnym programom. Ich

⁴¹FRIEDMAN, M.- FRIEDMAN R. *Svoboda volby*. Jinočany: H&H, 1992, s.124. ISBN 80-85467-85-2.

návrhy ale neboli schválené zákonodarným orgánom. Experimentálne pokusy niektorých amerických a kanadských štátov, ktoré boli aplikované na vybranú skupinu obyvateľstva viedli k záveru, že uplatňovaním negatívnej dane v praxi by došlo k poklesu pracovnej činnosti z dôvodu, že negatívna daň by zabezpečila garantovanú odmenu aj v prípade nezamestnanosti.⁴² V roku 2012 sa v Spojenom Kráľovstve uskutočnila sociálna reforma, v rámci ktorej bol prijatý program Universal Credit. Ide o samostatnú sociálnu dávku, ktorá nahradila dovtedy šesť uplatňovaných dávok pomoci a podpory obyvateľov. Je nasmerovaná pre ľudí s nízkym príjmom a nezamestnaných, pričom zachováva čiastočnú podobu negatívnej dane. Počet zapojených v tomto programe dosiahol v januári 2020 výšku 2 800 000 ľudí. Najrýchlejším tempom rastie uplatňovanie Universal Creditu v prípade nezamestnaných osôb. Priemerná suma vyplácaná domácnostiam sa rovná sume 720 GBP.⁴³

Úsilie liberalistických politikov pokračuje aj dodnes. V roku 2018 prišiel s návrhom The American Citizen's Dividend (Dividenda amerických občanov) americký politik John Moser, ktorého cieľom bolo eliminovať bezdomovectvo a hlad implementáciou zápornej dane do rámca sociálneho poistenia.⁴⁴ Všetky tieto pokusy, ale narúšali základnú požiadavku na negatívnu dôchodkovú daň a to samostatnosť jej fungovania v sociálnom systéme. Jej doplnenie k už uplatňovaným sociálnym programom a nie ich nahradenie môže podľa Milтона Friedmana spôsobiť väčšiu škodu ako úžitok. Takáto kombinácia by mohla v praxi jednotlivcom ešte viac navýšiť príjem zo sociálnych dávok, a tak v konečnom dôsledku ešte viac znížiť motiváciu k práci.

V podmienkach Slovenska sa tiež objavila snaha nahradiť sociálny systém, a to návrhom štátnej podpory v podobe odvodového bonusu alebo konceptom všeobecného základného príjmu. „*Odvodový bonus nie je sociálna dávka alebo dotácia nízkej mzdy. Garantuje každému životné minimum a jediným vzorcom vytvára prechod od nepríjmu k príjmu.*“⁴⁵ Funguje na princípe vyčíslenia maximálnej hodnoty súčtu základných a mimoriadnych sociálnych dávok, ktoré štát poskytuje s prihliadnutím na zabezpečenie

⁴²ROBINS, P. A Comparison of the Labor Supply Findings from the Four Negative Income Tax Experiments. In *The Journal of Human Resources* [online]. Wisconsin : The University of Wisconsin Press, Journals Division, 1985, vol. 20, no. 4 [cit. 2019-12-28]. ISSN: 1548-8004. Dostupné na : <https://www.jstor.org/stable/145685?seq=1>

⁴³GOV.UK.. *Universal Credit statistics*. [online]. 2020. [cit. 2020-02-25]. Dostupné na: <https://www.gov.uk/government/collections/universal-credit-statistics>

⁴⁴VOTER GUIDE. *John Moser*. [online].[cit. 2019-12-27]. Dostupné na : <https://elections2018.news.baltimoresun.com/primary/us-house/district-7/john-moser/>

⁴⁵SULÍK, R.- MIHÁL, J. *Odvodový bonus III : zmena paradigmy*. 3. rozš. vyd. Bratislava : Liberálny dom, s. r. o., 2016. s. 56. ISBN 978-80-972167-1-9.

životnej úrovne. Osobitne sa prideli jednotlivcovi odvodový bonus, teda konkrétna dotácia, ktorá sa určí z maximálnej hodnoty dávok po odčítaní určitého % dosahovaného príjmu. Týmto spôsobom bude možné regulovať výšku odvodového bonusu v závislosti od veľkosti vlastného príjmu. V reforme sociálneho systému sa navrhuje zjednotenie odvodov a určenie maximálnych stropov. Sociálne odvody sa nahradia jedným solidárnym odvodom, ktorý bude predstavovať 10% z hodnoty vymeriavacieho základu, ktorý bude súčtom dosiahnutých príjmov a odvodového bonusu. Z rovnakého základu sa odvedie 9% do zdravotných poisťovní ako zdravotný odvod. Zavádza aj úľavu na deti, ktorou si bude môcť pracovne činná osoba zmierniť výšku solidárneho odvodu. Výhodou zavedenia tohto systému má byť zvýšená motivácia k práci, odstránenie sociálnych aspektov, minimálnej mzdy a predovšetkým zjednotenie a zefektívnenie sociálneho systému. Výhodné daňové a odvodové podmienky by mohli byť konkurenčnou výhodou Slovenska v porovnaní s inými krajinami, ktoré by mohli prilákať pracovnú silu.⁴⁶ Návrh odvodového bonusu aj napriek podrobnému spracovaniu s poukázaním na jeho prínosy a makroekonomické dopady ostáva iba v teoretickej rovine, bez jeho realizácie. Bez praktického využitia ostáva aj myšlienka všeobecného základného príjmu, ktorú navrhuje únia zastupujúca záujmy zamestnávateľov Slovenska. Táto forma by legislatívne, nepodmienené a v rovnakej výške zaručovala určitý príjem pre dospelého obyvateľa a nahradila by tak celú škálu programov sociálneho zabezpečenia. Dôvodom, prečo tento návrh celosvetovo ostáva iba na experimentálnej úrovni, je problém určenia primeranej výšky všeobecného príjmu a možností financovania. Štúdie poukazujú na to, že garancia takéhoto príjmu ako náhrady sociálneho systému, by si pri súčasných vládnych výdavkoch vyžadovala nárast daňového zaťaženia a nedosiahla by sa taká úroveň kombinácie nákladov a efektivity, akú zaručuje súčasný sociálny systém.⁴⁷

Určitá forma negatívnej dane sa v daňovom systéme na Slovensku uplatňuje ako daňové zvýhodnenie vo forme daňového bonusu na vyživované dieťa a v podobe zamestnaneckej prémie. Ako prvý z týchto daňových kreditov bol implementovaný daňový bonus, ako kompenzácia nezdaniteľnej časti na dieťa uplatňovanej v minulosti. Tento odpočet priamo znižuje výslednú daňovú povinnosť fyzickej osobe, nie daňový základ ako je to v prípade nezdaniteľných častí. Ďalším rozdielom je, že daňový bonus, v prípade ak

⁴⁶SULÍK, R.- MIHÁL, J. *Odvodový bonus III : zmena paradigmy*. 3. rozš. vyd. Bratislava : Liberálny dom, s. r. o., 2016. s. **56 -69**. ISBN 978-80-972167-1-9.

⁴⁷RÚV, kol. autorov. *Analýza možností zvýšenia čistého príjmu zamestnancov (z pohľadu daní, odvodov atď.)* [online]. 2017. [cit.2020-20-02]. Dostupné na: https://www.ia.gov.sk/data/files/NP_CSD_II/Analzy/RUZ/RUZ_Analyza_Analyza_moznosti_zvysenia_cisteho_prijmu_zamestnanca.pdf

presiahne hodnotu daňovej povinnosti je vrátený daňovníkovi v podobe preplatku dane.⁴⁸ Pre možnosť uplatnenia daňového bonusu musia byť splnené zákonom stanovené podmienky na strane daňovníka, a súčasne aj na strane vyživovaného dieťaťa. V prípade daňovníka musí byť dosiahnutý aktívny príjem vyšší ako je 6-násobok minimálnej mzdy platnej počas zdaňovacieho obdobia. Za vyživované dieťa sa považuje dieťa žijúce v spoločnej domácnosti s daňovníkom najdlhšie do 25. veku života ak sa venuje štúdiu na strednej alebo vysokej škole.⁴⁹ Celková hodnota daňového bonusu sa odvíja od sumy životného minima. V roku 2020 dosiahol daňový bonus pre dieťa staršie ako 6 rokov ročnú hodnotu 272,64 €, pri dieťati do 6 rokov dochádzka k dvojnásobnému zvýšeniu.

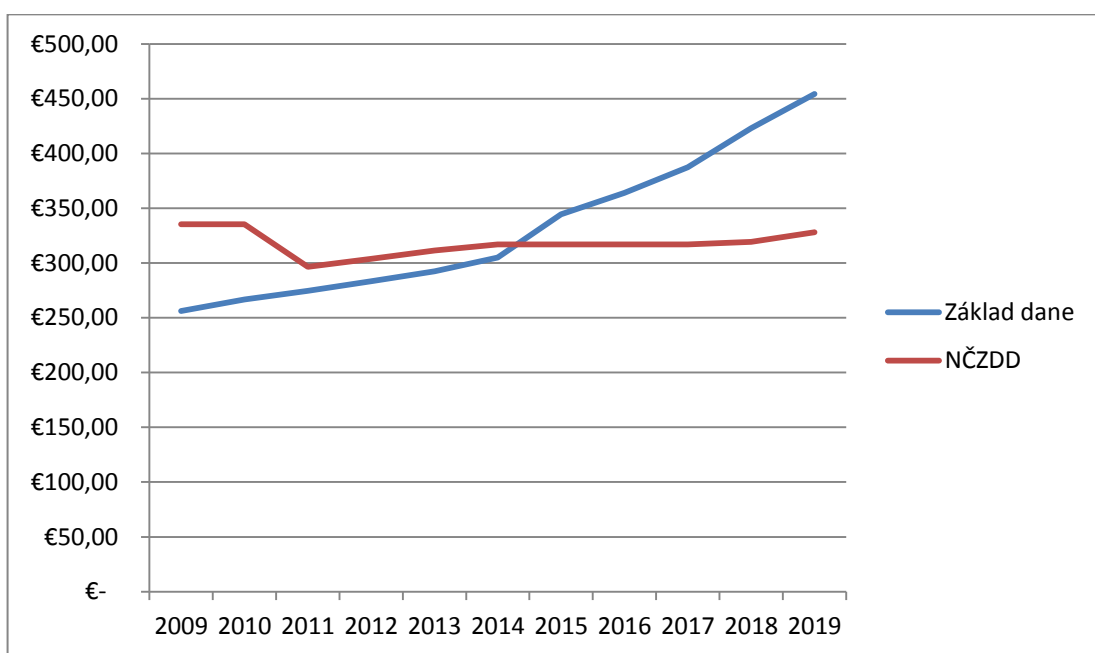
Silnejší sociálny aspekt inklinuje k zamestnaneckej prémii, ktorej nárok je obmedzený iba na osoby majúce príjem výlučne zo závislej činnosti. Kritériom je že tento príjem musí zamestnanec poberať minimálne 6 mesiacov, v ročnom úhrne viac ako je 6-násobok minimálnej mzdy.⁵⁰ Zámerom zamestnaneckej premie uplatňovanej od roku 2009 bola podpora nízkopříjmových zamestnancov a zníženie nezamestnanosti. Jej výška závisí od výšky dosiahnutého príjmu a nezdaniteľnej časti základu dane na daňovníka (ďalej len NČZDD). V prípade ak mesačný základ dane zamestnanca (čistá mzda) je nižší ako hodnota NČZDD, zo vzniknutého záporného rozdielu sa vypočíta záporná daň, ktorá predstavuje sumu zamestnaneckej premie. S narastajúcim rozdielom sa zamestnanecká prémie zvyšuje a naopak. Limitovaná je výškou odvodenou od minimálnej mzdy. Vplyvom valorizácie a zvyšovania veličín, zamestnanecká prémie dnes má len minimálny účinok a nárok na jej využitie v mnohých prípadoch nevzniká. Dôvodom je rast minimálnej mzdy, ktorý je rýchlejší ako rast NČZDD. V nasledujúcom grafe č.9 uvádzame nerovnomerný vývoj čistej mzdy odvodennej od minimálnej mzdy zamestnanca a rast nezdaniteľnej časti dane od roku 2009 až po súčasnosť.

⁴⁸PIRŠELOVÁ, D. *Daňový bonus v roku 2005 a 2006 „v kocke“*. [online]. 2006. [cit. 2019-12-27]. Dostupné na: <https://www.epi.sk/odborny-clanok/Danovy-bonus-v-roku-2005-a-2006-v-kocke.htm>

⁴⁹Zákon č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení, § 3 ods. ods 1

⁵⁰Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov, § 33, ods. 1

Graf č.9 : Vývoj čistej mzdy a NČZDD v rokoch 2009-2019

Zdroj : vlastné spracovanie podľa Finančná správa Slovenskej republiky. *Nezdaniteľné časti základu dane* [online]. 2019. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://podpora.financnasprava.sk/148245-Nezdanite%C4%BEn%C3%A9-%C4%8Dasti-z%C3%A1kladu-dane>

Grafické znázornenie č.9 poukazuje na to, že už od roku 2015 sa zamestnanecká prémie pre zamestnanca, ktorý dosahoval príjmy na úrovni minimálnej mzdy stala neúčinná z dôvodu, že rozdiel čistej mzdy a NČZDD vykazoval kladné hodnoty. Zároveň to znamená, že od roku 2015 minimálna mzda zamestnanca začala podliehať daňovej povinnosti.⁵¹

3.3 Prínos myšlienok Milтона Friedmana v oblasti školstva

Školský systém podobne ako aj systém sociálneho zabezpečenia je s daňovou oblasťou veľmi úzko prepojený z hľadiska väzieb verejných príjmov a verejných výdavkov. Friedman sa v navrhovaných zmenách pre školstvo odvoláva aj na daňovú kategóriu, preto považujeme za dôležité čitateľa oboznámiť s jeho prínosom aj v tejto oblasti.

Milton Friedman poukazuje na problematiku školstva a vzdelania opäť na príklade Spojených štátoch amerických, avšak jeho postrehy a úvahy možno aplikovať a vnímať všeobecne. Všeobecné vzdelanie je ukazovateľom vyspelej spoločnosti, prispieva k určitému stupňu gramotnosti a znalostí preto zisk zo vzdelania nesie nielen študent a jeho

⁵¹Do úvahy berieme zamestnanca, ktorý si neuplatňuje daňový bonus na vyživované dieťa.

rodič, ale zvyšuje sa tým blahobyt celej spoločnosti.⁵² Niet za to, že americké školstvo bolo v minulosti, ale je aj dnes lákadlom mnohých študentov z celého sveta. Autor však poukazuje na jeho negatívne stránky a dáva riešenia pre jeho zlepšenie. Friedman ako predstaviteľ liberalizmu, ľudskej slobody a rovnosti vyčíta úlohu vlády v školskom systéme a degraduje samotné verejné školy. V tomto zmysle možno systém verejného školstva prirovnať k sociálnym programom, ktorý smeruje k chorobnému stavu regulovanej spoločnosti. V súčasnosti je vzdelanie vo veľkej miere hradené verejnými zdrojmi, je to však výsledkom postupného historického vývoja. V začiatkoch boli školy dobrovoľné a financované zo súkromných zdrojov. Vývojom bola zavedená minimálna úroveň vzdelania vo forme povinnej školskej dochádzky a rozšírila sa aj vládna zodpovednosť, najskôr len dotáciami a príspevkami, neskoršie aj výstavbou a správou štátnych škôl. Táto postupná transformácia zo súkromného školstva na bezplatné, verejné školstvo financované prevažne daňovým spôsobom začala v 40. rokoch 20. storočia. Argumentom pre vládne intervencie v tejto záležitosti bola povinnosť štátu zabezpečiť rovnosť v možnostiach, aby sa každé dieťa bez ohľadu na rasové, majetkové a iné pomery mohlo vzdelávať. Zaujímavým úkazom transformácie bolo, že za tento návrh sa postavili prevažne učitelia a vládny príslušníci, z čoho možno čiastočne usúdiť aj egoistický, individuálny prístup zabezpečenia si istoty zamestnania a politické kredity. Ak štát stanovil minimálny stupeň vzdelania, túto požiadavku je nutné dodržať, rovnako ako je potrebné napríklad neporušiť stupne bezpečnosti pri činnostiach ako riadenie automobilu, či vlastníctvo budovy. Rozdiel je však v tom, že pri iných statkoch odlišných od vzdelania, na ktoré sa kladú určité úrovne a stupne, v prípade nedodržania limitov je jednoduchšia vymáhateľnosť a možnosť predaja daného statku. Tento spôsob ale nie je možné urobiť s dieťaťom v prípade, ak rodič nedisponuje dostatočným príjmom na úhradu školného.⁵³ Aj napriek tejto úvahe, je Friedman zástancom toho, aby školné bolo financované priamo rodičmi študentov, a pri extrémnych prípadoch sa zaviedli osobitné ustanovenia.

Štát na seba prevzal financovanie nielen všeobecného minimálneho vzdelania, ale tiež aj stredoškolského a vysokoškolského. Prevažná väčšina študentov sa vzdeláva vo verejných školách a v nadväznosti na to autor poukazuje, že kvalita vzdelania v týchto zariadeniach sa postupne znižuje. Školstvo čoraz viac prehľbuje majetkové rozdiely medzi

⁵²EdChoice. *The role of government in education*. [online]. 1962. [cit. 2019-12-27]. Dostupné na: <https://www.edchoice.org/who-we-are/our-founders/the-friedmans-on-school-choice/article/the-role-of-government-in-education/>

⁵³EdChoice. *The role of government in education*. [online]. 1962. [cit. 2019-12-27]. Dostupné na: <https://www.edchoice.org/who-we-are/our-founders/the-friedmans-on-school-choice/article/the-role-of-government-in-education/>

obyvateľstvom, a opodstatnené sú aj sťažnosti, ktoré prichádzajú od rodičov, učiteľov a v neposlednom rade aj od daňovníkov, ktorí sú v tejto oblasti nepriamo zainteresovaní. Ak sa rodič rozhodne, že jeho dieťa bude študovať na súkromnej škole, nastáva problém duplicity platby. Nielen že uhradza školné na štúdium, ale za predpokladu, že pracuje, tak odvádza aj dane, ktoré sú zdrojom financovania a podpory verejného školstva. Vo všeobecnosti platí, že v bohatších častiach miest sú verejné školy na vyššej a kvalitnejšej úrovni, pretože študenti sú disciplinovanejší a dohľad rodičov vyšší. Naopak vo vnútornej časti veľkomiest, alebo v okrajových mestách bude kvalita nižšia, v chudobnejších častiach sú časté aj znaky vandalizmu. Kvalita a lokácia verejnej školy preto môže predstavovať diferenciu medzi školami a dôvod cestovania alebo sťahovania sa. Rovnaká možnosť dosiahnutia vzdelania, ktorá bola zámerom verejného školstva teda nie je, vyššia hodnota vzdelania za rovnaké vynaložené finančné prostriedky zo strany štátu sa dosiahne v kvalitnejších školách. Friedman sledoval príbehy jednotlivých či už súkromných alebo verejných škôl a dospel k záveru, že škola prosperovala neporovnateľne viac, ak bola pod dohľadom rodičov, ktorý rástol priamo úmerne s výškou podielu na financovaní školného. Aby sa eliminovala duplicita platby, a tým sa znížila aj motivácia voľby pre verejnú školu, Friedman **navrhuje kupónový systém** pre základný stupeň vzdelania. Ten by fungoval na vrátení odvedenej dane vo forme kupónu, vo výške pripadajúcej na podporu verejného školstva, ktorý by bolo možné uplatniť výhradne na zníženie školného. Pri vyššom stupni vzdelania, stredoškolskom alebo vysokoškolskom ovplyvňuje výber školy kvalita aj samotná motivácia študenta dosahovať vyššie vzdelanie. Bezplatné alebo lacné školné bude študentov lákať viac, ale odrazí sa to aj v kvalite štúdia. V súkromných školách s vysokým školným bude študent podnietený sa štúdiu venovať dôslednejšie, pretože pozná jeho hodnotu a úhrada plyní z vlastných zárobkov, pôžičiek, štipendií alebo z podpory rodičov. Tento princíp potom predstavuje súkromný trh, kde platia základné trhové zákony. Študent reprezentuje zákazníka - kupujúceho, ktorý chce získať za svoje peniaze najvyššiu možnú hodnotu a škola je stranou predávajúceho. Tvrdenie, že vyššie vzdelanie prinesie celkový blahobyť a bude hnacím motorom ekonomického rastu vo forme ľudského kapitálu je pravdivé, no nie je dôvodom financovania od štátu. Podľa rovnakého meradla, by potom mali podporu štátu dostávať aj vlastníci firiem na nákup nových technológií a strojov, ktoré by zefektívniili výrobu. Ideálnym riešením pre vyššie vzdelanie by bolo zrušenie vládnych subvencií a zachovanie rovnosti v možnostiach štúdia pre kohokoľvek, s podmienkou financovania zo súkromných zdrojov buď počas štúdia, alebo splácaním formou bezúročnej pôžičky po jeho skončení. Nedostatkem tohto

vysvetlenia je, že nie všetci absolventi dosiahnu zamestnanie s vysokým príjmom, ktorým bude možné bezproblémovo pokryť náklady vzdelania. V praxi viac uplatniteľným riešením, by bol rovnako ako pri základnom vzdelaní, kupónový systém.

3.3.1 *Financovanie verejných a súkromných škôl na Slovensku a vo svete*

Slovenský model vzdelávania možno označiť za demokratický a pluralitný z princípu, ktorý deklaruje školský zákon v Slovenskej republike. Ten ustanovuje *„rovnoprávnosť postavenia škôl bez rozdielu zriaďovateľa a rovnocennosť vzdelania získaného v štátnych, cirkevných a súkromných školách.“*⁵⁴ V Slovenskej republike funguje rovnocenné normatívne financovanie na žiaka pre úroveň základných a stredných škôl, ktoré platí ako pre štátnych, tak aj pre cirkevných a súkromných zriaďovateľov. Finančný príspevok zo štátneho rozpočtu je diferencovaný v závislosti od množstva študentov, od typu zdroja odkiaľ plyní a ďalších faktorov ako je napríklad ekonomická, či vzdelávacia zložitosť. V osobitných prípadoch sú súkromné školy oprávnené získať aj dodatočnú finančnú pomoc od štátu. V zmysle tejto uplatňovanej štruktúry financovania preto vo viacerých súkromných školách sú školné poplatky minimálne, prípadne nulové. Tento spôsob financovania predstavuje oveľa vyššiu vládnu angažovanosť, akej sa venoval Milton Friedman. Paradoxom však je, že princíp spolufinancovania súkromných škôl štátom nie je ojedinelý. V rámci PISA hodnotenia⁵⁵ vysoký percentuálny podiel celkového financovania škôl verejnými zdrojmi má okrem Slovenska napríklad aj Fínsko, Kanada, Švédsko, Nórsko a ďalšie.⁵⁶ Najviac študentov navštevuje súkromné školy v Číne, Holandsku, Írsku, Dubaji a najmenej napríklad v Litve, Turecku a Rusku.⁵⁷ V kontexte hodnotenia PISA a súkromných škôl, OECD vyvodil záver, že lepšie výsledky testovania dosahujú študenti súkromných škôl. Výnimkou sú krajiny, kde je podiel súkromných škôl vyšší, v takom prípade sú dosiahnuté výsledky študentov v súkromných školách porovnateľné s výsledkami verejných škôl. V Slovenskej republike sa štát nielen zúčastňuje na financovaní súkromných základných a stredných škôl, disponuje aj inými právomocami. Zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve⁵⁸ upravuje postavenie štátnej správy v záležitosti školstva. Prenesený výkon štátnej správy spočíva

⁵⁴Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon), § 3, písm. p,q

⁵⁵Testovanie študentov v poslednom roku povinnej školskej dochádzky v rámci medzinárodnej štúdie OECD

⁵⁶OECD PISA 2012. *Public and Private Schools* [online]. Paris : OECD PUBLISHING, 2012.102 p. [cit. 2019-12-27]. ISBN 978-92-64-17491-7.Dostupné na : <http://www.oecd.org/pisa/50110750.pdf>

⁵⁷OECD. PISA IN FOCUS. [online].2011. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na: <https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/pisainfocus/48482894.pdf>

⁵⁸Zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

v právomoci obce a samosprávneho kraja zriaďovať a rušiť základné a stredné školy, a v prípade stredných škôl aj určovať počet žiakov prvého ročníka.⁵⁹ Založenie súkromnej školy a početnosť jej žiakov teda podlieha súhlasu zriaďovateľa verejných škôl, čo z nášho pohľadu možno označiť za konflikt záujmov a znak diskriminácie. Základné a stredné súkromné školy na Slovensku v tomto smere nie je možné považovať za úplne nezávislé a samostatné. S kupónovým systémom na úhradu školného, ktorý by zabezpečil súťaž verejných a súkromných škôl v trhovom prostredí ako to navrhuje Friedman, sa na Slovensku nestretávame. Žiaci základných a stredných škôl však majú každoročne možnosť využívať vzdelávacie a kultúrne poukazy, ktoré slúžia na úhradu záujmového vzdelávania alebo kultúrneho vyžitia študentov. Oba programy sú financované zo zdrojov štátneho rozpočtu a študenti majú možnosť voľby výberu, v akom zariadení poukaz uplatnia. Priekopníkom modelu kupónového systému na úrovni základných a stredných škôl je švédsky školský systém, kde sa možnosť slobodného výberu medzi verejnou a súkromnou školou uplatňuje už od roku 1992. Po 12 rokoch využívania kupónového systému, analýza poukázala na zlepšenie výsledkov verejných škôl v dôsledku konkurencie.⁶⁰ Opätovne to potvrdil aj výskum z roku 2012, ktorý hodnotil účinky vzdelávacej výkonnosti škôl po zavedení školských poukážok. Záverom výskumu bol fakt, že počet študentov v súkromných školách sa zvýšil, zlepšili sa priemerné výkony študentov počas roka, ale aj dlhodobé študijné výsledky. Dosiahnuté pozitívne účinky pripisujú vonkajším vplyvom a nie tvrdeniu, že súkromné školy poskytujú kvalitnejšie vzdelanie.⁶¹

V rámci vysokoškolského vzdelania na Slovensku, v počte prevládajú verejné, bezplatné vysoké školy, no podiel súkromných vysokých škôl je už na tejto úrovni o čosi vyšší. Na tomto stupni vzdelania sa už neuplatňuje normatívne financovanie. Štátnou dotáciou sú podporované iba verejné vysoké školy a vysoké školy s vojenským, policajným a zdravotníckym zameraním.⁶² Podľa hodnotenia UniRank⁶³ za rok 2019 boli takmer všetky verejné školy na Slovensku ohodnotené lepšie ako súkromné vysoké školy,

⁵⁹Zákon č. 596/2003 Z. z., § 6a § 9

⁶⁰SANDSTRÖM, F.M.-BERGSTROM, F. School vouchers in practice: competition will not hurt you. In *Journal of Public Economics* [online]. Elsevier, 2005, 2-3, vol. 89 p. 351-380 [cit. 2020-02-20]. ISSN: 0047-2727. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272704000404>

⁶¹BÖHLMARK A. – LINDAHL, M. Independent Schools and Long-Run Educational Outcomes – Evidence from Sweden's Large Scale Voucher Reform. In *CESifo Working Paper* [online]. Munich : CESifo, 2012, no. 3866 [cit. 2020-02-20]. ISSN: 2364-1428. Dostupné na : <https://www.cesifo.org/en/wp>

⁶²Eacea National policies platform. *Slovensko : Financovanie vysokoškolského vzdelávania* [online]. 2020. [cit. 2020-02-27]. Dostupné na https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/higher-education-funding-72_sk

⁶³ Medzinárodný vyhľadávací systém pre vysokoškolské vzdelávanie

čo nekorešponduje s tvrdením Milтона Friedmana o kvalite súkromných škôl. Rozdielny výsledok poukázalo hodnotenie UniRank pri porovnávaní vysokých škôl v Spojených štátoch amerických. Najlepšie hodnotené americké vysoké školy v rebríčku sú reprezentantom súkromného školstva. Friedmanovým návrhom v oblasti vysokých škôl bolo zavedenie študentských pôžičiek, čo je v súčasnosti nielen na Slovensku, ale aj celosvetovo často využívaným zdrojom financovania pre študentov. Začiatkom roku 2013 zvýhodnenú pôžičku v rámci Fondu na podporu vzdelania začal poskytovať aj štát na Slovensku, a podobný typ pôžičiek umožňujú aj slovenské komerčné banky. Spoločnou črtou je možnosť splácania až po ukončení vysokoškolského štúdia a nízke, resp. žiadne úročenie.

Záver

Práca bola zameraná na analýzu prínosov Milтона Friedmana, ako predstaviteľa súčasného ekonomického liberalizmu, pre daňovú teóriu a prax a oblasti s daňovým systémom súvisiace. Podmienkou dodržania hlavného cieľa práce bolo splnenie čiastkových cieľov, ktoré boli definované v druhej kapitole. Ich zhrnutie prinášame v tomto záverečnom vyhodnotení.

Oboznámenie sa s Friedmanovou osobnosťou stránkou bolo prvým parciálnym cieľom, ktorý bol podmienenečne definovaný pre dosiahnutie hlavného cieľa. Jeho životopis je bohatý na pracovné skúsenosti v oblasti výskumnej činnosti, zastával tiež veľa významných postov, pôsobil ako univerzitný profesor, štatistický matematik, ale aj ako ekonomický poradca bývalých amerických prezidentov a iných svetových politických autorít. Pokladá sa za intelektuálneho vodcu chicagskej školy a vedúcu osobnosť monetarizmu, ako nových škôl ekonomického myslenia. Za svoje úspechy a prínosy do ekonomickej vedy bol ocenený cenou Johna Batesa Clarka pre mladých ekonómov, a neskôr v roku 1976 sa zaslúžil aj o Nobelovu cenu.

Milton Friedman svojimi teoretickými návrhmi prispel nielen pre daňový systém a oblasti s ním súvisiace. Jeho teoretické dielo sa venuje širokému spektru problémov a makroekonomickej problematike, významným je aj jeho príspevok v peňažnej teórii, monetárnej politike, metodológii a ďalších sférach. Všeobecne poukázať aj na ďalšie najväčšie prínosy, o ktoré sa americký ekonóm zaslúžil, bolo druhým parciálnym cieľom v rámci teoretickej časti práce. Analýza metodológie pozitívnej ekonómie, v ktorej definoval princípy pozitívnej ekonómie a poukázal na potrebu rozlišovania pozitívnej a normatívnej ekonómie sa radí medzi jeho prvé úspešné publikácie, ktoré vzbudili rešpekt akademických kruhov. Do dejín ekonomickej teórie prispel tiež novou teóriou funkcie spotreby, ktorou spochybnil názory Keynesa na spotrebiteľské správanie jednotlivcov. Zaviedol permanentný dôchodok, ako novú kategóriu príjmu, ktorý je rovný priemernému očakávanému príjmu v dlhom horizonte. Spochybnil interpretáciu Phillipsovej krivky, ktorá mala vykazovať stabilný vzťah medzi infláciou a nezamestnanosťou a doplnil ju o dlhodobé hľadisko, adaptívne očakávania a prirodzenú mieru nezamestnanosti. Friedman znovu oživil kvantitatívnu teóriu peňazí a nový pohľad vniesol aj do ponímania ponuky peňazí a definovania vládnych úloh v monetárnej politike.

Ako ekonomický intelektuál sa zastával voľného trhu a liberálnych princípov v prospech laissez - faire. Medzi jeho najznámejšie liberálne knižné diela, ktoré si získali

medzinárodnú pozornosť sú *Kapitalizmus a Sloboda* a *Sloboda voľby*, ktoré sme v závere prvej kapitole stručne charakterizovali. Z knižného diela *Sloboda voľby*, ktorá prostredníctvom ekonomických modelov rieši otázky verejnej politiky, sme čerpali poznatky pre praktickú časť práce.

V daňovom, sociálnom a školskom systéme prináša Milton Friedman teoretické koncepcie a návrhy v podobe rovnej dane, negatívnej dôchodkovej dane a školského kupónového systému. Ich teoretické vymedzenie a charakteristika v tretej kapitole práce boli súčasťou ďalšieho čiastkového cieľa. Historickým vývojom bola ľudstvu daná rovnosť v možnostiach, ale aj v rovnosť vo výsledku, ktoré sú v priamom kontraste, a ktoré Friedman prirovnal k možnostiam zdanenia. Jednou z možností je progresívne zdanenie, ktorého je odporcom, pretože je založené na princípe spravodlivého podieľania sa na verejných výdavkoch a Friedman vníma spravodlivosť ako subjektívnu kategóriu. Preto navrhuje druhú možnosť, a teda rovnú daň pre fyzické osoby, bez ohľadu na výšku dosiahnutého príjmu, pretože iba v tomto prípade je možné dosiahnuť rovnosť v možnostiach. Výhodou rovnej dane v daňovom systéme má byť zabezpečenie dostatočných daňových príjmov v dôsledku eliminácie daňových únikov a zjednodušenie systému.

Negatívnu dôchodkovú daň prináša ako reformu pre uplatňované sociálne systémy. Friedman ostro kritizuje sociálne poistenie, pretože neprináša záruku ani ekvivalentnú návratnosť terajším platiteľom. Poskytuje im iba akúsi administratívnu kvalifikáciu sa na príjem z tohto fondu v budúcnosti, ktorý ale závisí od ochoty budúcich daňovníkov podieľať sa na sociálnom poistení. Negatívne hodnotí ďalšie programy sociálneho zabezpečenia, ktoré z dôvodu ich veľkej početnosti spôsobujú neprehľadnosť, tiež aj demotiváciu pracovať. Rovnako nie je zástancom ani zdravotného poistenia či sociálneho bývania. Negatívna dôchodková daň, ktorú navrhuje v týchto prípadoch, má odstrániť neefektívnosť v systémoch, zníženie vládnych výdavkov a v neposlednom rade eliminovať aj moc byrokracie. Je navrhnutá ako motivačná koncepcia, ktorá je opakom pozitívnej dôchodkovej dane.

Poslednom riešenou problematikou v rámci tretieho čiastkového cieľa bola problematika školského systému, pri ktorom navrhuje kupónový systém. Hlavným problémom v oblasti školstva, ktorý Friedman vyčíta, je spôsob financovania a vysoká vládna angažovanosť. Jeho presvedčenie vychádza z výskumov, že súkromné školy dosahujú oveľa vyššiu kvalitu vzdelania a lepšie študijné výsledky ako je tomu v štátnych školách. Jedným z dôvodov, prečo možno pozorovať rozdiely vo verejnom a súkromnom

školstve je skutočnosť, že ak sa na financovaní školného podieľajú rodičia, prípadne študenti, je to dostatočne motivujúci faktor na to, aby študent dosahoval lepšie výsledky. Kupónový systém je navrhnutý tak, aby podiel dane, ktorú daňovník odvedie do štátneho rozpočtu, a ktorý je určený na podporu verejného školstva, mu bol vrátený v podobe kupónu a následne bol použitý na zníženie školného v súkromnej škole. Týmto spôsobom sa má vytvoriť prirodzené konkurenčné prostredie medzi školami, čím sa zvýši aj kvalita vzdelania verejných škôl. Zároveň sa eliminuje aj duplicita platieb v školskom systéme. Kupónový systém sa má využívať na nižšom stupni vzdelania. V prípade stredoškolského a vysokoškolského vzdelania Friedman navrhuje špeciálne bezúročné študentské pôžičky s výhodnými podmienkami splácania.

Naplnenie posledného parciálneho cieľa spočívalo v charakterizovaní praktických prínosov navrhovaných riešení Milтона Friedmana v skúmaných oblastiach. Zamerali sme sa na krajiny, ktoré v praxi uplatňujú aspoň čiastočne jednotlivé Friedmanove modely. Výsledky skúmania a ich úspešnosť sme prezentovali v podkapitolách nasledujúcich po teoretickom vymedzení daného návrhu. Jednou z prvých krajín, ktorá v národnom systéme nahradila progresívny systém zdaňovania a inšpirovala sa Friedmanovou rovnou daňou pri dani z príjmov bolo Estónsko. Vtedajší predseda vlády Mart Laar tak učinil v čase najväčšieho prepadu estónskeho hospodárstva v rámci celoštátnej reformy. Proporcionálna daňová sadzba v prípade fyzických aj právnických osôb zefektívnila výber daní v Estónsku a dosiahla rastúce daňové výnosy dokonca aj v rokoch, keď bola daňová sadzba percentuálne znížená. Daňový systém sa stal lákadlom pre domácich, ale aj zahraničných investorov a inšpiráciou pre susedné pobaltské štáty. Skutočne rovná daň sa uplatňovala aj v daňovom systéme na Slovensku od roku 2004 do roku 2010, kedy platila jednotná daňová sadzba 19% nielen pre daň z príjmov, ale aj daň z pridanej hodnoty. Z daňového hľadiska môžeme toto obdobie Slovenska považovať za zlatý vek, čomu nasvedčujú aj štatistické údaje a hospodárske výsledky. Došlo k dynamickému rastu slovenského hospodárstva a k zvýšeniu daňových výnosov. V zmysle týchto zlepšení daňového aj podnikateľského prostredia v Estónku aj na Slovensku, môžeme skonštatovať, že princíp rovnej dane bez progresie, ktorý Milton Friedman navrhuje je skutočne účinný model na dosiahnutie efektívneho konceptu zdaňovania, ktorý sa neprejaví v poklese daňových výnosov, ako by sa mohlo predpokladať.

Koncept negatívnej dane v pôvodnej forme ako Friedman predložil, aj napriek precíznemu odôvodneniu a spracovaniu ostáva iba v teoretickej rovine, bez praktického využitia. Nahradiť systém sociálneho zabezpečenia negatívnou daňou nie je jednoduchá

ani populárna reforma, čo si samotný americký ekonóm uvedomoval. Niet divu, že sa tento daňový návrh zaslúžil o veľkú kritiku verejnosti, ale aj intelektuálnej spoločnosti pre svoju zložitosť a nehumánnosť. Princíp negatívnej dôchodkovej dane však neostal bez povšimnutia. Dodnes je predmetom niekoľkých experimentov, politických návrhov a v čiastočnej podobe sa negatívna daň využíva aj vo verejných politikách niektorých štátov. Príkladom je aj Slovensko, kde na báze zápornej dane funguje daňový bonus a zamestnanecká prémie, avšak ich uplatňovanie neznížilo počet sociálnych dávok. Opakom je Veľká Británia, ktorá pristúpila k sociálnej reforme a zaviedla program Universal Credit, ktorý je náhradou šiestich sociálnych dávok a jeho výška je závislá od výšky dosiahnutého príjmu žiadateľa. Program funguje na princípe dobrovoľnosti registrácie a momentálne stále prebieha v skúšobnom procese. Problémom v možnosti uplatnenia negatívnej dôchodkovej dane je vo väčšine prípadov zlyhanie základnej požiadavky na jej uplatňovanie, a tou je úplne nahradenie sociálneho systému a jej samostatnosť fungovania. Negatívna dôchodková daň nemôže byť komplementárna k systému sociálneho zabezpečenia, pretože by spôsobila oveľa väčšiu neefektívnosť. Z nášho pohľadu považujeme koncept negatívnej dôchodkovej dane za veľmi efektívny z pohľadu vládnych výdavkov a funkčnej jednoduchosti, avšak veľmi zložitý z hľadiska jeho uskutočnenia. Kroky vo Veľkej Británii sú však pozitívnym príkladom toho, že postupné eliminovanie jednotlivých sociálnych dávok a ich následne nahradzovanie formou negatívnej dane môže byť vhodným postupom ku kompletnej reforme systému sociálneho zabezpečenia v zmysle Milтона Friedmana.

Uhrádzanie školného prostredníctvom kupónového systému v podmienkach slovenského vzdelávacieho systému nefunguje. Idea zvýšenia konkurencieschopnosti vzdelávacích inštitúcií a možnosť slobodného výberu je ale čiastočne premietnutá do vzdelávacích a kultúrnych poukazov, na ktoré majú slovenskí študenti základných a stredných škôl nárok. Príkladom fungujúceho kupónového systému je napríklad Švédsko, ktoré vďaka reforme školstva a zavedeniu tohto systému zvýšilo produktivitu vzdelávacej výkonnosti a zlepšilo dlhodobé študijné výsledky žiakov súkromných, aj verejných škôl. Myslíme si, že rovnako ako aj predchádzajúce Friedmanove návrhy, aj tento koncept patrí medzi veľmi efektívny nástroj zlepšenia situácie, v tomto prípade zvýšenie kvality vzdelania vo verejnom školstve. Kupónový systém mal by byť samozrejmosťou v každom modernom štáte, ako sú samozrejmosťou študentské pôžičky využívané ako zdroj financovania stredoškolského alebo vysokoškolského vzdelania, ktoré Friedman odporúčal.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje/monografie :

1. BOAZ, D. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002. 461 s. ISBN 80-86389-23-5.
2. DUJAVA, D. Katedra ekonomickej teórie Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1, Bratislava. *Miesto peňazí v trhovej ekonomike*. 2019-02-18. Prednáška.
3. EBENSTEIN, A. *Milton Friedman a biography*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. 286 s. ISBN:978-1-4039-7627-7.
4. FRIEDMAN, M. *Essays on Positive Economics*. Updated. ed. Chigaco : University of Chicago Press, 1966. 334 p. ISBN-10: 0226264033.
5. FRIEDMAN, M.- FRIEDMAN R. *Svoboda volby*. Jinočany: H&H, 1992,318 s. ISBN 80-85467-85-2.
6. FRIEDMAN,M. *Kapitalismus a svoboda*. [Z angl. prel.] Jiří Jonáš. 1. vyd. Jinočany ; Praha : H&H : Liberální institut, 1993. 182 s. ISBN 80-85787-33-4.
7. KALKMAN, M. *New Liberalism*. Canada : Granville Island, 2011. 164 p. ISBN 978-1-926991-04-7.
8. LISÝ, J. et al. *Stručný prehľad dejín ekonomických teórií*. Bratislava : IURA EDITION, 2010. 95 s. ISBN 978-80-8078-323-5.
9. ROZBORILOVÁ, D. *Teórie spotreby, úspor, investícií a vládnych výdavkov*. 2. vyd. Bratislava : IURA EDITION, 2005.246 s. ISBN 80-8078-039-0.
10. RYSKA, P. *Měnové transmisní mechanismy v České republice* : bakalářská práce. Vedoucí: Michal Hlaváček. Praha, 2005. 83s.
11. SMITH, A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. 1.ed Edit. R.H. Campbell, A.S. Skinner. Indianapolis : Liberty Classics, 1976. 543 p. ISBN 0-86597-006-8.
12. SOJKA, M. *Milton Friedman: svět liberální ekonomie*. Praha: Epocha, 1996. 80 s. ISBN: 8090212921.
13. SPIELVOGEL,J. *Western Civilization Since 1300*. 8. ed. The Pennsylvania State University : Cengage Learning, 2015. 1020s. ISBN 1305272293.
14. SULÍK, R.- MIHÁL, J. *Odvodový bonus III : zmena paradigmy*. 3. rozš. vyd. Bratislava : Liberálny dom, s. r. o., 2016.191 s. ISBN 978-80-972167-1-9.

Elektronické zdroje :

15. BENKO, J. *Vývoj sadzieb dane z príjmov za roky 2000 až 2017* [online]. 2016. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://www.podnikajte.sk/dane-a-uctovnictvo/c/2956/category/dan-z-prijmov/article/vyvoj-sadzieb-dane-z-prijmov.xhtml>
16. BÖHLMARK A. – LINDAHL, M. Independent Schools and Long-Run Educational Outcomes – Evidence from Sweden's Large Scale Voucher Reform. In *CESifo Working Paper* [online]. Munich : CESifo, 2012, no. 3866 [cit. 2020-02-20]. ISSN: 2364-1428. Dostupné na : <https://www.cesifo.org/en/wp>
17. BUNN, D.- ASEN E. *International Tax Competitiveness Index 2019* [online]. 2019. [cit. 2019-12-22]. Dostupné na : <https://taxfoundation.org/publications/international-tax-competitiveness-index/>
18. Eacea National policies platform. *Slovensko : Financovanie vysokoškolského vzdelávania* [online]. 2020. [cit. 2020-02-27]. Dostupné na https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/higher-education-funding-72_sk
19. Econimicsonline. *The Phillips curve* [online]. [cit. 2020-02-10]. Dostupné na: https://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Phillips_curve.html
20. EdChoice. *The role of government in education* [online]. 1962. [cit. 2019-12-27]. Dostupné na: <https://www.edchoice.org/who-we-are/our-founders/the-friedmans-on-school-choice/article/the-role-of-government-in-education/>
21. FENGE, R.-SCHEUBEL B. Pensions and fertility, back to the roots : The introduction of Bismarck's pension scheme and the European fertility decline. In *ECB Working Paper*. [online]. 2014, no. 1734 [cit. 2020-02-20]. Dostupné na https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2493127
22. Finančná správa Slovenskej republiky. *Nezdaniteľné časti základu dane*. [online]. 2019. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://podpora.financnasprava.sk/148245-Nezdanite%C4%BEn%C3%A9-%C4%8Dasti-z%C3%A1kladu-dane>
23. FRIEDMAN, M. How to Cure Health Care. In *Hoover Digest* [online]. Stanford : Hoover Institution, 2001, no. 3 [cit. 2019-12-27]. ISSN 1088-5161. Dostupné na: <https://www.hoover.org/research/how-cure-health-care-0>
24. FRIEDMAN, M. Quantity Theory of Money. In *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*. [online]. New York: Stockton Press, 1987, vol. 4, pp. 3-20. [cit. 2020-02-19]. Dostupné na :

- <https://miltonfriedman.hoover.org/objects/56865/quantity-theory-of-money?ctx=d033db12-65f2-434c-a496-cf57e389fda0&idx=2>
25. FRIEDMAN, M. *The Case for the Negative Income Tax* [online]. 1967. [cit. 2019-12-27]. Dostupné na : <https://miltonfriedman.hoover.org/objects/57863/the-case-for-the-negative-income-tax?ctx=b862528c-50cf-45ed-8128-039e00898106&idx=3>
 26. GONDA, V. Milton Friedman a jeho prínos do ekonomickej vedy. In *Ekonomický časopis* [online]. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV: Prognostický ústav SAV, 2007, roč.55, č.3, s. 250-266. [cit. 2019-12-27]. ISSN 0013-3035. Dostupné na : <https://sekarl.euba.sk/ar-leu/sk/csg/?repo=eurepo&key=22832907428>
 27. GOV.UK. *Universal Credit statistics*. [online]. 2020. [cit. 2020-02-25]. Dostupné na: <https://www.gov.uk/government/collections/universal-credit-statistics>
 28. GREENBERG, D. *The Flat Tax: An Examination of the Baltic States*. [online]. 2009. [cit. 2019-12-22]. Dostupné na : <https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1158&context=curej>
 29. Hoover Institution. *Take it to the limits: Milton Friedman on libertarianism* [online interview]. 2010. [cit. 2020-02-19]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=JSumJxQ5oy4>
 30. Inštitút finančnej politiky. *Zamestnanecký bonus v SR : Komentár 2008/13*. [online]. 2013. [cit. 2020-02-18]. Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/komentare/komentare-z-roku-2013/>
 31. KRUGMAN, P. *What Is the Invisible Hand in Economics?* [online]. 2019. [cit. 2020-02-10]. Dostupné na: <https://www.masterclass.com/articles/what-is-the-invisible-hand-in-economics#who-was-adam-smith>
 32. LAAR, M. *Leading a Successful Transition: The Estonian Miracle* [online]. 2009. [cit. 2019-12-22]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1007/s12290-008-0024-z>
 33. Libertarianism. *Adam Smith* [online]. [cit. 2020-02-10]. Dostupné na: <https://www.libertarianism.org/people/adam-smith>
 34. LISÝ, J - MUCHOVÁ, E. Inflation vs unemployment: some polemic issues. In *European Scientific Journal*. Azores: European Scientific Institute and University of the Azores, 2014, vol.1, p.379-384 [cit. 2020-02-08]. ISSN 1857-7431. Dostupné na : <http://www.eujournal.org/index.php/esj/article/view/4107/3940>

35. LOUŽEK, M. Milton Friedman – sto let od narození. In *Ekonomika a management: vědecký časopis Fakulty podnikohospodářské Vysoké školy ekonomické v Praze*. [online]. Praha: Podnikohospodářská fakulta VŠE v Praze, 2012, č.2, s.1-16. [cit. 2020-01-20]. ISSN 1802-8934. Dostupné na : <https://sekarl.euba.sk/ar-leu/sk/csg/?repo=eurepo&key=13332854918>
36. MAREC, R. *25 rokov daňového systému SR – podnikatelia kedysi platili 60% dane*. [online]. [cit. 2019-10-19]. Dostupné na : <https://skdp.sk/webnew/main.nsf/0/79FE0D515040F2E1C12582470036ED90>
37. MAZURE, G.-VIKSNE, D. *Income taxation development Trends in the baltic states* [online]. Latvia: Latvia University of Agriculture, 2014. [cit. 2020-02-10]. Dostupné na : https://llu.lv/conference/economic_science_rural/2014/ESRD_33_2014_Finance_Taxes-34-44.pdf
38. Ministerstvo financií Slovenskej republiky. *Daňové príjmy* [online]. 2019. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/ekonomicke-statistiky/danove-prijmy/>
39. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Financovanie* [online]. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://www.minedu.sk/financovanie/>
40. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Vzdelávacie poukazy* [online] [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://www.minedu.sk/vzdelavacie-poukazy/>
41. MOFFITT, R. *The negative income tax and the evolution of U.S. welfare policy*. [online]. 2003. [cit. 2019-12-27]. Dostupné na : <https://www.nber.org/papers/w9751>
42. OECD PISA 2012. *Public and Private Schools* [online]. Paris : OECD PUBLISHING, 2012. 102 p. [cit. 2019-12-27]. ISBN 978-92-64-17491-7. Dostupné na : <http://www.oecd.org/pisa/50110750.pdf>
43. OECD. *Details of Tax Revenue – Estonia* [online]. 2019. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REVEST>
44. OECD. *PISA IN FOCUS*. [online]. 2011. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na: <https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/pisainfocus/48482894.pdf>
45. PIRŠELOVÁ, D. *Daňový bonus v roku 2005 a 2006 „v kocke“*. [online]. 2006. [cit. 2019-12-27]. Dostupné na : <https://www.epi.sk/odborny-clanok/Danovy-bonus-v-roku-2005-a-2006-v-kocke.htm>

46. POSNER, R. Why Is There No Milton Friedman Today? In *Econ journal watch* [online]. Institute of Spontaneous Order Economics, 2013, vol. 10, no. 2, p.201-213 [cit. 2020-02-10]. Dostupné na : <https://journaltalk.net/articles/5808>
47. RAJU,O. *Innovation and estonian taxation system*. [online]. Estonia : Tartu University,2013.[cit. 2020-20-02]. Dostupné na: <https://www.semanticscholar.org/author/Olev-Raju/145971900>
48. ROBINS, P. A Comparison of the Labor Supply Findings from the Four Negative Income Tax Experiments. In *The Journal of Human Resources* [online]. Wisconsin : The University of Wisconsin Press, Journals Division, 1985, vol. 20, no. 4 [cit. 2019-12-28]. ISSN: 1548-8004. Dostupné na : <https://www.jstor.org/stable/145685?seq=1>
49. RÚV, kol. autorov. *Analýza možností zvýšenia čistého príjmu zamestnancov (z pohľadu daní, odvodov atď.)* [online]. 2017. [cit. 2020-20-02]. Dostupné na : https://www.ia.gov.sk/data/files/NP_CSD_II/Analyzy/RUZ/RUZ_Analyza_Analyza_a_moznosti_zvysenia_cisteho_prijmu_zamestnanca.pdf
50. SANDSTRÖM, F.M.-BERGSTRÖM, F. School vouchers in practice: competition will not hurt you. In *Journal of Public Economics* [online]. Elsevier, 2005, 2-3, vol. 89 p. 351-380 [cit. 2020-02-20]. ISSN: 0047-2727. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272704000404>
51. TASSELMYER, M. *Tax Reform According to Milton Friedman* [online]. 2013. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://www.ntu.org/publications/detail/tax-reform-according-to-milton-friedman>
52. The Nobel Prize. *Milton Friedman*[online].2005.[cit. 2020-02-10]. Dostupné na: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1976/friedman/facts/>
53. The World Bank. *Employment in agriculture* [online].2019. [cit. 2019-09-08]. Dostupné na : <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?end=2018&locations=US-RUCN&start=1991&view=chart%3E>.
54. Tradingeconomics. *Estonia personal and corporate income tax rate* [online].2019. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na : <https://tradingeconomics.com/estonia/personal-income-tax-rate>
55. UniRank. *University Ranking* [online].2019.[cit. 2019-12-28]. Dostupné na internete: <https://www.4icu.org/>

56. VOTER GUIDE. *John Moser* [online].[cit. 2019-12-27]. Dostupné na :
<https://elections2018.news.baltimoresun.com/primary/us-house/district-7/john-moser/>

Právne predpisy :

57. Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon)
58. Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov
59. Zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov
60. Zákon č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení